

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЗАГАЛЬНОЇ ТА НЕОРГАНІЧНОЇ ХІМІЇ ім. В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

МІЩЕНКО АРТЕМ МАКСИМОВИЧ

УДК 546.650:[547.484.34+547.442]-386

**ВПЛИВ ПРИРОДИ ЗАМІСНИКІВ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ БУДОВИ МЕТАЛУ
НА СКЛАД, СТІЙКІСТЬ ТА ВЛАСТИВОСТІ β -ДИКАРБОНІЛЬНИХ
КОМПЛЕКСІВ ЛАНТАНІДІВ**

02.00.01 – неорганічна хімія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата хімічних наук

Київ – 2018

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Інституті загальної та неорганічної хімії ім. В.І. Вернадського Національної академії наук України.

Науковий керівник: доктор хімічних наук, старший науковий співробітник
Трунова Олена Костянтинівна,
Інститут загальної та неорганічної хімії
ім. В.І. Вернадського НАН України,
завідувач відділу гетерофазного синтезу неорганічних сполук
та матеріалів

Офіційні опоненти: доктор хімічних наук, старший науковий співробітник
Русаків Наталія Володимирівна,
Фізико-хімічний інститут ім. О.В. Богатського НАН України,
провідний науковий співробітник

доктор хімічних наук
Колотілов Сергій Володимирович,
Інститут фізичної хімії ім. Л.В. Писаржевського НАН України,
завідувач відділу пористих речовин і матеріалів

Захист відбудеться «18» жовтня 2018 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні сесії спеціалізованої вченої ради Д.26.218.01 в Інституті загальної та неорганічної хімії ім. В.І. Вернадського Національної академії наук України за адресою: 03142, Київ-142, просп. Академіка Палладіна, 32/34, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Інституту загальної та неорганічної хімії ім. В.І. Вернадського Національної академії наук України за адресою: 03142, Київ-142, просп. Академіка Палладіна, 32/34.

Автореферат розісланий «13» вересня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат хімічних наук

Г.Г. Яремчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Завдяки своїм унікальним люмінесцентним властивостям (вузькі смуги випромінювання, потенційно високі квантові виходи тощо) координаційні сполуки лантанідів (Ln) з органічними лігандами знаходять широке застосування у багатьох галузях науки і техніки. Одним з найбільш досліджених класів цих сполук є аліфатичні та ароматичні β-дикетонати Ln(III). В той же час, значно менше вивчені комплекси лантанідів з β-кетоестерами та ненасиченими β-дикетонами. Зокрема в літературі наявні протиріччя щодо складу β-кетоестератів Ln(III) у змішаних водно-органічних розчинниках, а також практично не досліджено вплив алкоксильних груп лігандів на стійкість та спектрально-люмінесцентні властивості β-кетоестератних комплексів порівняно з відповідними β-дикетонатами.

Для β-дикарбонільних комплексів більшості лантанідів характерною є 4f-люмінесценція, зумовлена випромінювальними електронними переходами зі збудженого резонансного рівня іона Ln(III). У свою чергу, активація резонансного рівня відбувається шляхом перенесення енергії електронного збудження з нижчого триплетного рівня ліганду. Особливістю лантанідів є значне екранування 4f-електронів від дії поля лігандів заповненими зовнішніми $5s^25p^6$ -оболонками, а також суттєва величина спин-орбітальної взаємодії, внаслідок чого характер та енергія резонансного рівня залежить, головним чином, від електронної конфігурації 4f-підрівня іона Ln(III). Відомо, що висока ефективність передачі збудження з ліганду на іон металу разом з низькою ймовірністю безвипромінювальної дезактивації резонансного рівня є однією з головних вимог для одержання лантанідних комплексів з високим квантовим виходом люмінесценції. При цьому ефективність процесу перенесення енергії з ліганду на іон металу визначається в основному різницею енергій резонансного та триплетного рівнів, яку можна цілеспрямовано змінювати, з одного боку – вводячи різні замісники в молекулу β-дикарбонільної сполуки, а з іншого – шляхом підбору іона Ln(III).

Таким чином, встановлення кореляцій між складом, стійкістю та властивостями β-дикарбонільних комплексів лантанідів залежно від природи замісників при хелатному фрагменті ліганду та електронної будови іонів Ln(III) є актуальною науковою задачею не лише з теоретичної, але і практичної точки зору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано у відділі гетерофазного синтезу неорганічних сполук та матеріалів Інституту загальної та неорганічної хімії ім. В.І. Вернадського НАН України відповідно до плану науково-дослідних робіт: «Нові типи нанокомпозитних систем поліфункціональної дії на основі лантанідвмісних інфрачервоних випромінювачів. Розділ 2. «Відпрацювання технологічних аспектів одержання створених інфрачервоних випромінювачів» в рамках Державної цільової науково-технічної програми «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010–2014 роки» (№ держ. реєстрації 0110U004670, 2010–2014 рр.); «Гетерофазний синтез (CVD-, темплатний) нових лігандів і координаційних сполук Ge, Mo, Gd, Yb – прекурсорів функціональних матеріалів» (296Е) (№ держ. реєстрації 0112U002294, 2012–2014 рр.); «Синтез, дослідження та властивості металополімерних комплексів d- та f-металів» (Ф54./165-2013) в рамках спільного проекту Державного фонду

фундаментальних досліджень «ДФФД – БРФФД – 2013» (№ держ. реєстрації 0113U005367, 2013–2014 рр.); «Створення нових гетерополюядерних та різнолігандних комплексів 3d- та 4f-металів з фосфор- та тіо-вмісними комплексонами, β-дикетонами для отримання композитних та гібридних матеріалів з біохімічними, електропровідними, люмінесцентними властивостями» (304Е) (№ держ. реєстрації 0115U002223, 2015–2018 рр.). Роботу виконано за підтримки стипендії Президента України для молодих вчених (2016–2018 рр.).

Мета і задачі дослідження. *Мета роботи* полягала у синтезі та дослідженні комплексів лантанідів з β-кетоестерами та β-дикетонами і встановленні кореляцій між складом, стійкістю та властивостями одержаних сполук залежно від природи замісників у β-дикарбонільному ліганді та електронної будови іонів Ln(III).

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити наступні завдання:

- синтезувати β-кетоестератні та β-дикетонатні комплекси Ln(III);
- встановити склад, стійкість та області існування комплексів Ln(III) з β-дикарбонільними лігандами у розчинах;
- виділити у твердому стані β-дикарбонільні координаційні сполуки Ln(III), встановити їх склад, будову, термічні та спектрально-люмінесцентні властивості;
- дослідити вплив природи замісників при хелатному фрагменті лігандів та електронної будови іона Ln(III) на склад, стійкість, будову і фізико-хімічні властивості комплексів у розчинах та твердому стані;
- провести квантово-хімічне моделювання як самих лігандів, так і лантанідних комплексів для пояснення одержаних залежностей.

Об'єкти дослідження: комплекси лантанідів з β-кетоестерами (метил-, етил-, алілацетоацетат) та β-дикетонами (ацетилацетон, метакрилацетофенон).

Предмет дослідження: синтез, будова та властивості β-дикарбонільних комплексів лантанідів.

Методи дослідження. Визначення складу, стійкості, областей існування та будови комплексів у розчинах проведено за допомогою методів рН-метричного титрування та електронної спектроскопії поглинання. Хімічний та сольватний склад координаційних сполук встановлено за допомогою елементного аналізу та термогравиметрії. Будову комплексів досліджено методом ІЧ-спектроскопії. Спектрально-люмінесцентні властивості координаційних сполук вивчено з використанням методів спектроскопії дифузного відбиття та люмінесцентної спектроскопії. Квантово-хімічне моделювання β-дикарбонільних лігандів та лантанідних комплексів на їх основі проведено з використанням напівемпіричних (PM7) та неемпіричних (MP2, DFT/PBE0) розрахункових методів.

Наукова новизна одержаних результатів. Детально вивчено процес комплексоутворення іонів Ln(III) з ацетилацетоном, метил-, етил- і алілацетоацетатом (31 система метал–ліганд, 21 з яких досліджено вперше) у водно-органічних розчинниках (етанол–вода, діоксан–вода–етилацетат). В залежності від рН доведено утворення комплексів різного лігандного складу LnL_n (n = 1, 2, 3), для яких визначено константи утворення та області існування. Встановлено, що *трис-*комплекси Ln(III) з метил- і етилацетоацетатом, незважаючи на схильність β-кетоестератів лантанідів до гідролізу, є стабільними у змішаному водно-

етанольному розчиннику з вмістом етанолу 90 % мас. і домінують в розчині при $\text{pH} > 7$. Визначено вплив замісників у молекулах лігандів на стійкість β -дикарбонільних комплексів і доведено, що вищі значення констант утворення комплексів Ln(III) з метил- і етилацетоацетатом порівняно з відповідними ацетилацетонатами зумовлені більшим внеском ковалентної складової в зв'язок метал–ліганд за рахунок більшої поляризованості β -кетоестератних аніонів. Вперше визначено стандартні теплоти реакцій утворення *моно-* і *біс-*комплексів La(III) , Nd(III) , Gd(III) , Ho(III) і Lu(III) з метилацетоацетатом у розчині.

У твердому стані одержано 22 координаційні сполуки Ln(III) з аліфатичними β -кетоестерами та метакрилацетофеноном, з яких 15 синтезовано вперше, визначено їх склад, будову та спектрально-люмінесцентні характеристики. Встановлено вплив іонного радіуса Ln(III) та природи замісників у β -дикарбонільних лігандах на електронну будову комплексів і показано, що в β -кетоестератах Ln(III) при збільшенні порядкового номера металу спостерігається зменшення величини спряження в хелатних фрагментах та її зростання в естерній групі лігандів внаслідок посилення поляризовуючої дії центрального іона.

Методом TGA-MS вперше досліджено термодеструкцію комплексів La(III) з β -кетоестерами в інтервалі температур 25–900 °C в атмосфері гелію і встановлено основні газоподібні та тверді продукти піролізу.

Вперше проведено нормально-координатний аналіз комплексів La(III) і Lu(III) з метил-, етил- і алілацетоацетатом, на підставі якого виконано віднесення смуг коливань лігандів у експериментальних ІЧ-спектрах β -кетоестератів Ln(III) .

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені методи синтезу β -кетоестератів Ln(III) дозволяють цілеспрямовано одержувати сполуки заданого складу для всього ряду металів незалежно від природи алкоксильного замісника в молекулі ліганду. Результати проведеного нормально-координатного аналізу модельних β -кетоестератів Ln(III) можуть бути використані при інтерпретації ІЧ-спектрів комплексів лантанідів з іншими естерами ацетооцтової кислоти. Результати роботи суттєво доповнюють знання в області координаційної хімії комплексів лантанідів з аліфатичними β -кетоестерами та ненасиченими β -дикетонами і можуть бути використані при підготовці курсу лекцій з координаційної хімії лантанідів, довідникових матеріалів та монографій.

Особистий внесок здобувача. Аналіз літературних даних, основний об'єм експериментальної роботи та квантово-хімічних розрахунків, а також обробка і аналіз одержаних результатів виконані здобувачем особисто. Постановка мети та завдань дослідження і обговорення його результатів проведено разом з науковим керівником д.х.н., ст.н.с. Труновою О.К. та к.х.н. Бережницькою О.С. Спектри дифузного відбиття комплексів записано разом з к.х.н. Роговцовим О.О. Диференціально-термічний аналіз комплексів з метакрилацетофеноном проведено спільно з к.х.н., ст.н.с. Железною Л.І. Термогравіметричне та мас-спектрометричне дослідження комплексів з β -кетоестерами зроблено в співпраці з к.х.н. Саватєєвим О.С. та Фьолкель А. (Інститут колоїдних та поверхневих явищ Товариства Макса Планка, м. Потсдам, Німеччина). Спектри люмінесценції комплексів записано разом з к.х.н. Смолою С.С. (Фізико-хімічний інститут ім. О.В. Богатського НАН України, м. Одеса).

Апробація роботи. Основні результати дослідження були представлені на VIII та IX Всеукраїнській науковій конференції студентів, аспірантів і молодих учених з міжнародною участю «Хімічні проблеми сьогодення» (Донецьк, 2014; Вінниця, 2016), V Міжнародній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених з хімії та хімічної технології (Київ, 2014), XIX Українській конференції з неорганічної хімії за участю закордонних учених (Одеса, 2014), XIX Науковій молодіжній конференції «Проблеми та досягнення сучасної хімії» (Одеса, 2017), 9th and 11th International Conference on Electronic Processes in Organic Materials (Львів, 2013; Івано-Франківськ, 2018), конференціях молодих учених ІЗНХ ім. В.І. Вернадського НАН України (Київ, 2012, 2014, 2016).

Публікації. За матеріалами дисертаційної роботи опубліковано 10 статей, з яких 3 – у вітчизняних фахових журналах і 5 – у зарубіжних виданнях, що індексуються основними світовими наукометричними базами, та 8 тез доповідей на конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, 5 основних розділів, висновків, списку використаних джерел (215 найменувань) та 3 додатків. Матеріали дисертації викладено на 162 сторінках і включають 41 таблицю та 64 рисунка.

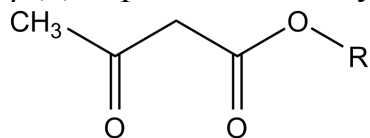
ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформульовано мету та завдання дослідження, наукову новизну і практичне значення одержаних результатів.

У **першому розділі** проведено аналіз літературних даних щодо впливу катіона Ln(III) та замісників у молекулі β-дикарбонільного ліганду на будову та властивості комплексів лантанідів з β-дикетонами та β-кетоестерами. На підставі критичного аналізу наукової літератури сформульовано мету та основні задачі роботи.

У **другому розділі** наведено використані в роботі реактиви, методики синтезу координаційних сполук Ln(III) з β-дикарбонільними лігандами, методики визначення констант утворення комплексів в розчинах та термодинамічних параметрів реакцій комплексоутворення Ln(III) з меасас, а також фізико-хімічні методи, які були застосовані для дослідження властивостей та будови комплексів і деталі виконаних квантово-хімічних розрахунків.

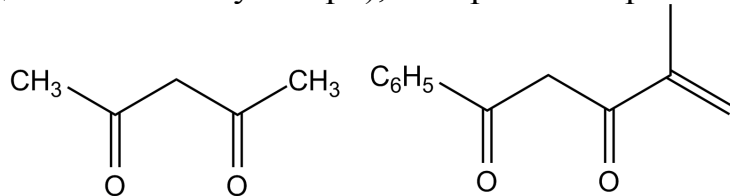
β-Дикарбонільні сполуки (наведено кетонні таутомери), використані в роботі:

R = CH₃ - метилацетоацетат (**меасас**)

R = C₂H₅ - етилацетоацетат (**етасас**)

R = C₃H₅ - алілацетоацетат (**аласас**)

ацетилацетон (**асас**)

метакрилацетофенон (**mphpd**)

Логарифми ступінчастих констант утворення $\lg k_n$ комплексів LnL_n визначали методом рН-потенціометричного титрування розчину, що містив відому кількість неорганічної солі лантаніду та β-дикарбонільної сполуки, розчином NaOH. Константи утворення комплексів Ln(III) з асас, меасас і етасас визначали у водно-

етанольному розчині з масовою часткою C_2H_5OH 90 % при іонній силі $\mu = 0,1$ моль/л ($LiCl$) та $\mu \rightarrow 0$. Первинну оцінку lgk_n ($n = 1 \div 3$) виконували з використанням напівцілих значень функції утворення $\tilde{n}$, після чого величини констант уточнювали за методом збіжності Б'єррума. При обробці результатів рН-потенціометричного титрування активність іонів водню в змішаному водно-етанольному розчиннику визначали як: $pa_{H^+} = pH_B - \Delta$, де pH_B – покази рН-метра, Δ – поправка на розчинник.

Константи утворення комплексів $Ln(III)$ з $alacas$ визначали у змішаному водно-органічному розчиннику, що складався з діоксану, води та етилацетату в об'ємному співвідношенні 5:3:2 при іонній силі $\mu = 0,1$ моль/л (KCl). Значення lgk_n ($n = 1 \div 2$) знаходили за методом напівцілих значень функції утворення. В розрахунках приймали, що $pa_{H^+} = pH_B$.

Для комплексів $Nd(III)$, $Ho(III)$, $Er(III)$ і $Tm(III)$ з $meacas$ величини lgk_n при $\mu \rightarrow 0$ визначали також за методом електронної спектроскопії виходячи із залежності інтенсивності відповідних надчутливих переходів (НЧП) іонів $Ln(III)$ від рН розчину.

Стандартні значення ΔH°_{298} і ΔG°_{298} реакцій утворення $Ln(meacas)^{2+}$ і $Ln(meacas)_2^+$ ($Ln = La, Nd, Gd, Ho, Lu$) визначали за методикою Малетіна–Шеки на підставі залежності логарифмів термодинамічних констант утворення комплексів lgk_n° від температури в діапазоні 283–296 К.

β -Кетоестерати $Ln(III)$ одержували взаємодією нітратів або хлоридів металів з відповідним β -кетоестером у водних ($meacas$, $etacas$) або водно-діоксанових ($alacas$) розчинах при мольному співвідношенні метал : ліганд : основа = 1:3:3. В якості основи використовували 10 %-й водний розчин аміаку. Комплекси $Pr(III)$, $Ho(III)$ і $Yb(III)$ з $mhpdp$ одержували взаємодією неорганічних солей лантанідів з натрієвою сіллю β -дикетону, взятих у співвідношенні 1:3, у водно-спиртових розчинах при рН = 8–9. Результати елементного і термічного аналізу свідчать про те, що синтезовані сполуки є гідратованими комплексами складу $LnL_2OH \cdot H_2O$ ($Ln = La, Pr, Nd, Gd, Ho, Tm, Yb, Lu$) та $Ln(mhpdp)_3 \cdot 2H_2O$ ($Ln = Pr, Ho, Yb$) відповідно.

Для $La(III)$, окрім гідросокомплексів, було також одержано дві змішанолігандні внутрішньокомплексні сполуки складу $La(meacas)_2L \cdot nCH_3OH$ ($L = NO_3^-, CH_3COO^-$; $n = 1, 2$), в яких позитивний заряд *bis*-комплексу $La(meacas)_2^+$ компенсовано нітрат- або ацетат-аніоном.

У **третьому розділі** представлено результати напів- (PM7) та неемпіричних (MP2 і DFT/PBE0) розрахунків енольних таутомерів $acas$, $meacas$, $etacas$ і $alacas$, виконаних з метою дослідження впливу замісників при хелатному фрагменті на будову та властивості β -кетоестерів.

Результати обчислень показали, що для розглянутих β -кетоестерів найбільш енергетично вигідним ізомером є *cis*-енол, у якому енолізація відбувається при атомі кисню кетонної CO -групи. Також знайдено, що величина π -електронної делокалізації менша в хелатному фрагменті β -кетоестерів $meacas$ і $etacas$ порівняно з β -дикетоном $acas$, що проявляється у менших значеннях геометричних індексів ароматичності (НОМА- і Q -індекси), більшій відстані між карбонільними атомами кисню та меншій енергії внутрішньомолекулярного водневого зв'язку. При цьому будова вуглеводневого ланцюга алкоксильного замісника практично не впливає на розподіл електронної густини у фрагменті $[OCC(H)CON]$ молекули β -кетоестеру.

У четвертому розділі представлено результати дослідження комплексоутворення іонів Ln(III) з асас, меасас, етасас і аласас у водно-органічних розчинах.

За результатами рН-потенціометричного титрування знайдено, що у системах Ln(III) – L (L = асас, меасас, етасас) незалежно від типу ліганду, при підвищенні рН максимальне значення функції утворення $\bar{n}$ наближається до 3 (рис. 1), що вказує на послідовне утворення моно-, біс- і трис-комплексів.

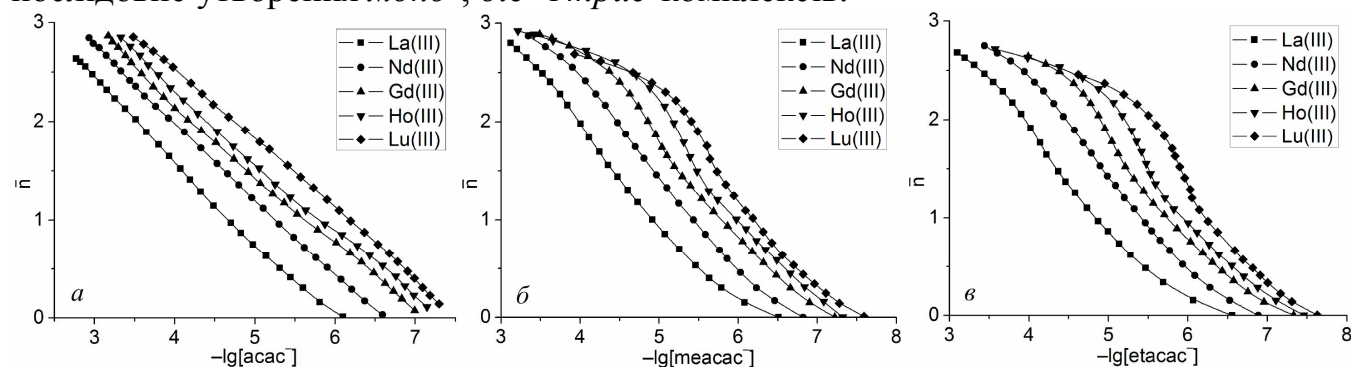

Рисунок 1 – Криві утворення для систем Ln(III) – L (L = асас, меасас, етасас).

Вплив замісників у β -дикарбонільному ліганді на стійкість комплексів у розчині вивчено на прикладі комплексів La(III), Nd(III), Gd(III), Ho(III) і Lu(III) при $\mu = 0,1$ моль/л (табл. 1). Як і очікувалось, константи утворення відповідних комплексів металів з меасас і етасас практично однакові: величина середньоквадратичного відхилення для $\lg k_n$ дорівнює 0,08.

Таблиця 1 – Логарифми констант утворення $\lg k_n$ комплексів Ln(III) з β -дикарбонільними лігандами та похибки їх визначення $\Delta \lg k$ ($\mu = 0,1$ моль/л (LiCl), $t = 22 \pm 1$ °C)

Ln(III)	асас				меасас				етасас			
	$\lg k_1$	$\lg k_2$	$\lg k_3$	$\Delta \lg k$	$\lg k_1$	$\lg k_2$	$\lg k_3$	$\Delta \lg k$	$\lg k_1$	$\lg k_2$	$\lg k_3$	$\Delta \lg k$
La	5,26	4,00	3,07	0,02	5,43	4,28	3,72	0,01	5,38	4,23	3,62	0,02
Nd	5,87	4,56	3,45	0,02	5,90	4,81	4,16	0,02	5,88	4,81	4,12	0,02
Gd	6,40	4,84	3,69	0,02	6,33	5,07	4,64	0,02	6,31	5,08	4,66	0,03
Ho	6,62	5,02	3,87	0,02	6,53	5,30	4,99	0,03	6,49	5,39	4,88	0,05
Lu	6,82	5,45	4,11	0,02	6,65	5,63	5,08	0,05	6,67	5,87	5,09	0,05

На рис. 2 наведено залежність різниці логарифмів констант утворення $\Delta \lg k_n = \lg k_n(\text{меасас}) - \lg k_n(\text{асас})$ відповідних комплексних форм меасас і асас від порядкового номеру лантаніду. Для більшості значень $\Delta \lg k_n > 0$, оскільки комплекси металів з меасас загалом більш стійкі, ніж відповідні ацетилацетонати. Лише у випадку Gd(III), Ho(III) і Lu(III) значення $\lg k_1$ вищі для моно-комплексів з асас ($\Delta \lg k_1 < 0$). Для всіх досліджених лігандів константи утворення зростають зі збільшенням порядкового номера металу, що зумовлено зменшенням його іонного радіуса внаслідок лантанідного стиснення. З іншого боку, в дослідженому ряду лантанідів зі зростанням порядкового номеру елемента стійкість Ln(меасас)²⁺ зростає повільніше, а стійкість Ln(меасас)₃ – швидше, ніж стійкість відповідних ацетилацетонатів, на що вказує від'ємний кутовий коефіцієнт (кут нахилу) апроксимуючої прямої для $\Delta \lg k_1$ і додатній – для $\Delta \lg k_3$ (рис. 2). Іншими словами, у випадку комплексів з асас при переході від La(III) до Lu(III) з трьох констант утворення найбільш істотно зростає $\lg k_1$, а у випадку комплексів з меасас – $\lg k_3$.

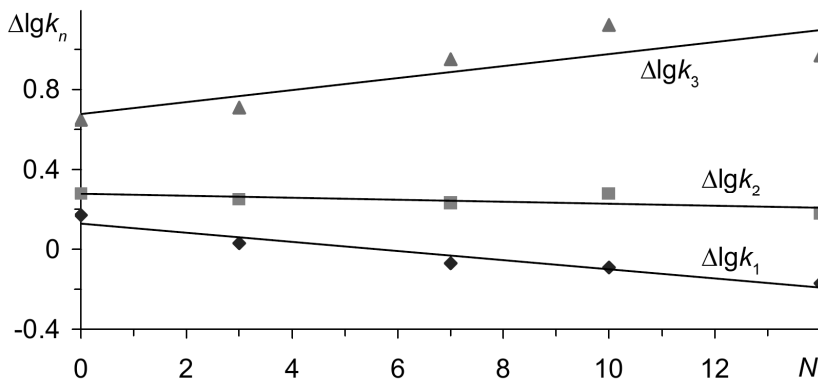

Рисунок 2 – Залежність різниці логарифмів констант утворення $\Delta \lg k_n$ комплексів $\text{Ln}(\text{meacac})_n$ і $\text{Ln}(\text{acac})_n$ від кількості 4f-електронів (N) іона $\text{Ln}(\text{III})$.

Таку відмінність у стійкості відповідних комплексних сполук з асас та меасас ілюструє також залежність $\lg k_n$ від іонного потенціалу лантаніду z/r . Як видно з рис. 3, для обох лігандів величини $\lg k_n$ лінійно зростають зі збільшенням z/r , оскільки іони $\text{Ln}(\text{III})$ за Пірсоном є типовими жорсткими кислотами. При цьому для ацетилацетонатів кутовий коефіцієнт a_n рівняння регресії $\lg k_n = a_n(z/r) - b_n$ (b_n – вільний член) зменшується в ряду $a_1 > a_2 > a_3$, що, очевидно, зумовлено поступовим зменшенням заряду комплексного катіона з +3 (аква-іон) до +1 у бис-комплексах $\text{Ln}(\text{acac})_2^+$ і, як наслідок, зменшенням енергії взаємодії між реагуючими іонами (електростатичний ефект).

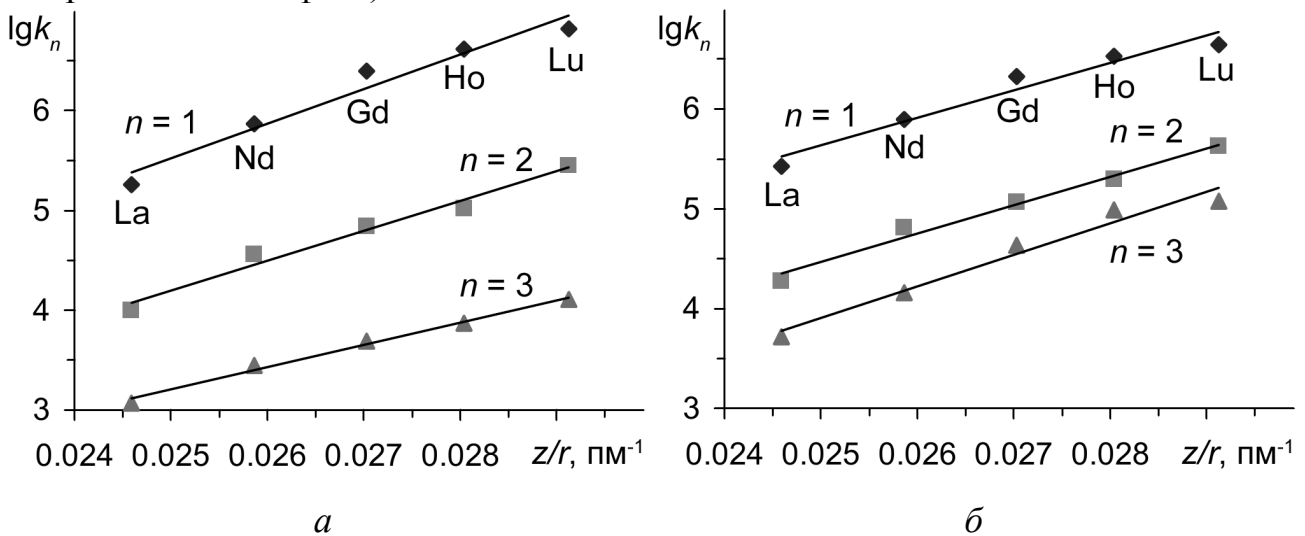

Рисунок 3 – Залежність логарифмів констант утворення $\lg k_n$ від іонного потенціалу z/r для комплексів $\text{Ln}(\text{acac})_n$ (а) і $\text{Ln}(\text{meacac})_n$ (б).

Для комплексів з меасас спостерігається протилежна картина: незважаючи на зменшення заряду катіона в ряду аква-іон > моно-комплекс > бис-комплекс внаслідок послідовної координації аніонів ліганду, коефіцієнт a_n в ряду $a_1 < a_2 < a_3$ зростає. Таку тенденцію можна пояснити збільшенням міцності зв'язку метал-ліганд за рахунок зростання частки ковалентності. Результати квантово-хімічних розрахунків карбаніонів показали, що порівняно з $[\text{acac}]^-$ аніони β -кетоестерів характеризуються дещо більшими величинами поляризованостей та негативних зарядів на донорних атомах кисню. Це означає, що в комплексі ліганди легше поляризуються центральним іоном, а, отже, більш схильні до утворення хімічних зв'язків з вищим внеском ковалентної складової.

На підставі одержаних констант утворення побудовано діаграми розподілу комплексних форм LnL_n від рН (рис. 4). Як видно з діаграм розподілу, області існування комплексів LnL^{2+} , LnL_2^+ і LnL_3 у розчині зі збільшенням порядкового номеру лантаніду зміщуються у сторону менших значень рН, що зумовлено зростанням в цьому ряду $\lg k_n$. При цьому β -кетоестерати утворюються у більш лужному середовищі, ніж відповідні ацетилацетонати, що пояснюється меншою кислотністю β -кетоестерів порівняно з β -дикетонами.

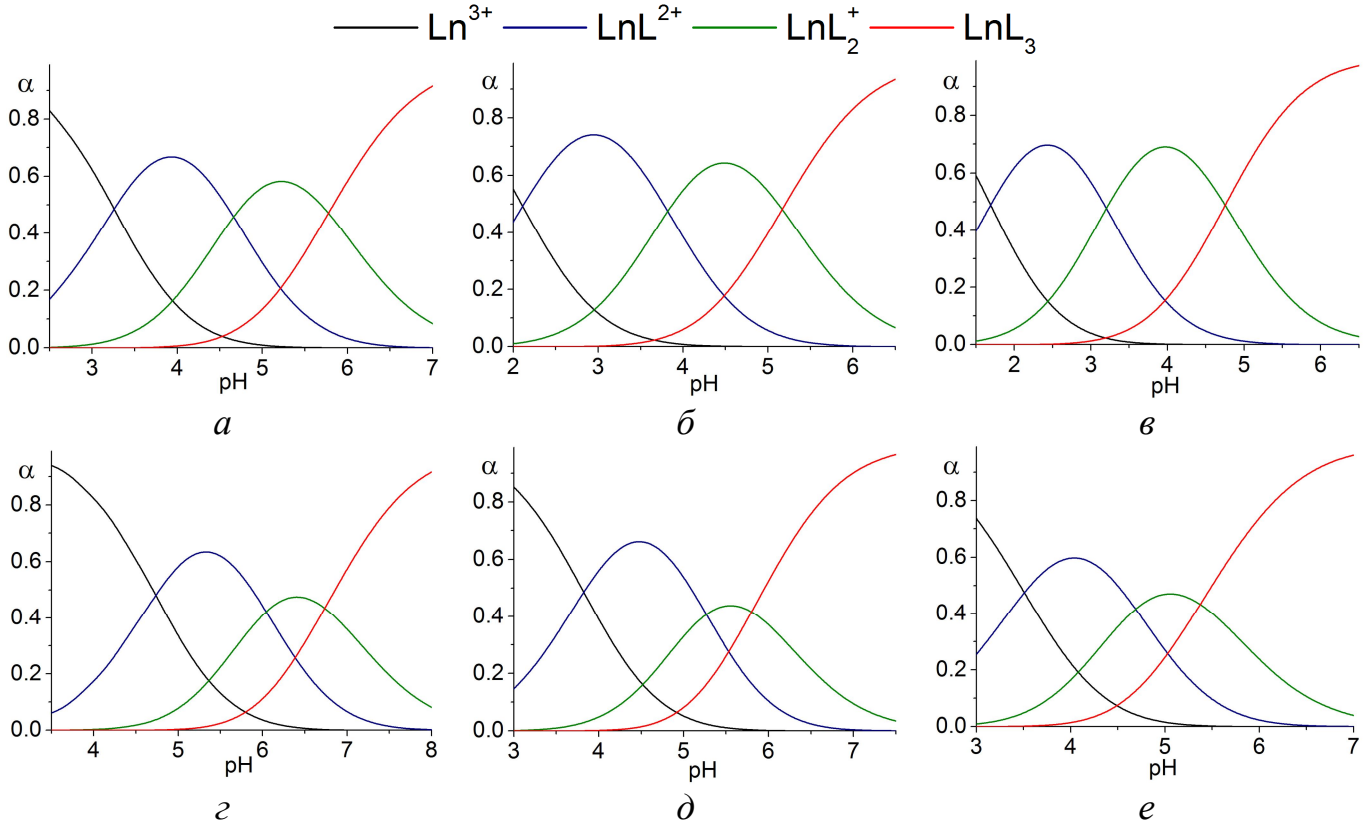

Рисунок 4 – Діаграми розподілу комплексних форм у системах $\text{Ln(III)} - \text{асас}$ (а–в) і $\text{Ln(III)} - \text{меасас}$ (г–е) при $\mu = 0,1$ моль/л; $\text{Ln(III)} = \text{La}$ (а, г), Gd (б, д), Lu (в, е).

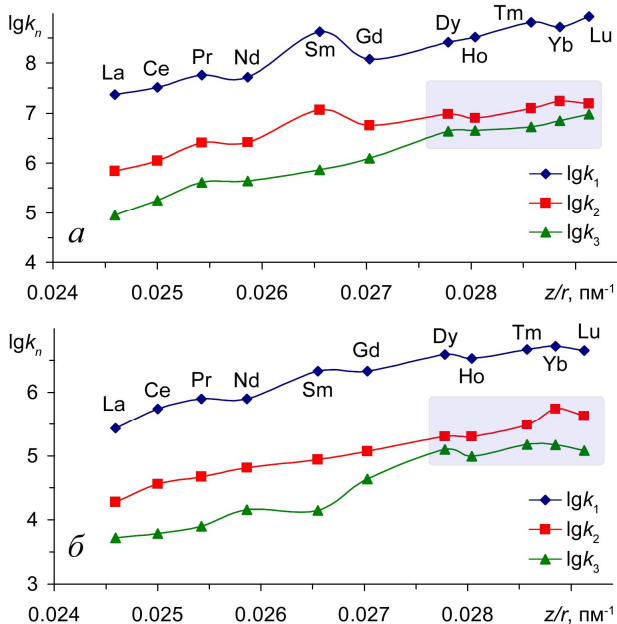

Рисунок 5 – Залежність логарифмів констант утворення $\lg k_n$ від іонного потенціалу z/r для комплексів Ln(меасас)_n при $\mu \rightarrow 0$ (а) і $\mu = 0,1$ моль/л (б).

Вплив іона металу на стійкість β -кетоестератів більш детально досліджено на прикладі комплексів з меасас (рис. 5). Величини $\lg k_n$ в ряду від лантану до лютецію загалом зростають, що зумовлено зменшенням іонних радіусів Ln(III) . Залежність $\lg k_n$ від z/r є непрямою, що пояснюється слабкою екстрастабілізацією кристалічним полем лігандів. При

цьому значення $\lg k_1$ і $\lg k_2$ змінюються симбатно, а для металів ітрієвої підгрупи (Dy, Ho, Tm, Yb, Lu) за рахунок більшого зростання стійкості *трис*-комплексів спостерігається зменшення різниці $\lg k_2 - \lg k_3$ в середньому до 0,3–0,4 порівняно з 0,7–0,9 для металів церієвої підгрупи, чого не спостерігається у випадку β -дикетонатів лантанідів, для яких логарифми всіх трьох констант утворення змінюються симбатно.

У табл. 2 приведено розраховані стандартні зміни ΔH°_n та ΔG°_n в реакціях утворення комплексів $\text{Ln}(\text{meacac})_n$ ($n = 1, 2$), а на рис. 6 – залежність ΔH°_n від порядкового номера лантаніду.

Таблиця 2 – Зміна ентальпії ΔH°_n , вільної енергії ΔG°_n та ентропійного члену $T\Delta S^\circ_n$ (кДж/моль) в реакціях утворення комплексів $\text{Ln}(\text{meacac})_n$ при 298 К

Ln(III)	ΔH°_1	ΔH°_2	ΔG°_1	ΔG°_2	$T\Delta S^\circ_1$	$T\Delta S^\circ_2$
La	$-46,4 \pm 0,1$	$-18,4 \pm 0,1$	$-38,0 \pm 0,1$	$-28,7 \pm 0,1$	$-8,3 \pm 0,2$	$10,3 \pm 0,2$
Nd	$-44,7 \pm 0,1$	$-23,4 \pm 0,1$	$-42,6 \pm 0,1$	$-32,6 \pm 0,1$	$-2,1 \pm 0,2$	$9,2 \pm 0,2$
Gd	$-69,6 \pm 0,1$	$-29,3 \pm 0,1$	$-43,3 \pm 0,1$	$-36,2 \pm 0,1$	$-26,3 \pm 0,2$	$6,9 \pm 0,2$
Ho	$-59,1 \pm 0,2$	$-41,0 \pm 0,2$	$-43,3 \pm 0,2$	$-36,9 \pm 0,1$	$-15,9 \pm 0,4$	$-4,1 \pm 0,3$
Lu	$-104,8 \pm 0,3$	$-55,9 \pm 0,3$	$-47,0 \pm 0,3$	$-47,0 \pm 0,3$	$-57,7 \pm 0,6$	$-8,9 \pm 0,6$

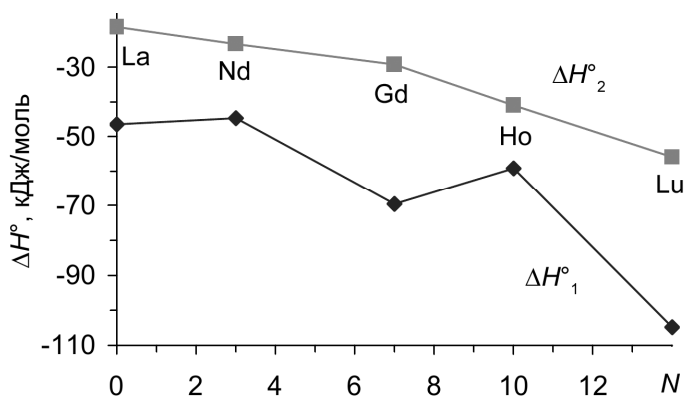

Рисунок 6 – Залежність ΔH°_n реакцій утворення комплексів $\text{Ln}(\text{meacac})_n$ ($n = 1, 2$) від кількості електронів (N) на $4f$ -підрівні іона $\text{Ln}(\text{III})$.

Як видно з рис. 6, при зменшенні іонного радіуса $\text{Ln}(\text{III})$ величини $|\Delta H^\circ_n|$ переважно зростають, що узгоджується з іонною моделлю зв'язку метал–ліганд. Співставлення знайдених величин ΔG°_n і ΔH°_n для кожного дослідженого лантаніду дозволяє зробити висновок про те, що термодинамічна стійкість як *моно*-, так і *біс*-комплексів визначається ентальпійним внеском (теплотою утворення зв'язку метал–ліганд), який зростає при збільшенні порядкового номера елемента, що визначається зменшенням ентропійного фактору $T\Delta S^\circ_n = \Delta H^\circ_n - \Delta G^\circ_n$. Якщо припустити, що величина $\lg k_3$ теж визначається ентальпійним фактором, то непропорційне зростання ступінчастих констант утворення *трис*-комплексів лантанідів ітрієвої підгрупи з *меасас* (рис. 5) можна пояснити збільшенням ковалентності зв'язку метал–ліганд, яке призводить до зростання його міцності і, як наслідок, до збільшення $\lg k_3$.

Склад та стійкість лантанідних комплексів з *меасас* також було визначено на підставі аналізу залежності інтенсивності смуг НЧП іонів Nd^{3+} (${}^4I_{9/2} \rightarrow {}^4G_{5/2} + {}^2G_{7/2}$), Ho^{3+} (${}^5I_8 \rightarrow {}^5G_6$ і ${}^5I_8 \rightarrow {}^3H_6$), Er^{3+} (${}^4I_{15/2} \rightarrow {}^4G_{11/2}$ і ${}^4I_{15/2} \rightarrow {}^2H_{11/2}$) та Tm^{3+} (${}^3H_6 \rightarrow {}^3H_4$) від співвідношення реагентів та кислотності розчину. З метою визначення області рН, найбільш сприятливої для утворення *трис*-комплексів, записували електронні спектри поглинання (ЕСП) серії розчинів з $C_{\text{Ln(III)}} = 0,02$ моль/л і $C_{\text{меасас}} = 0,08$ моль/л та різними значеннями водневого показника (рис. 7).

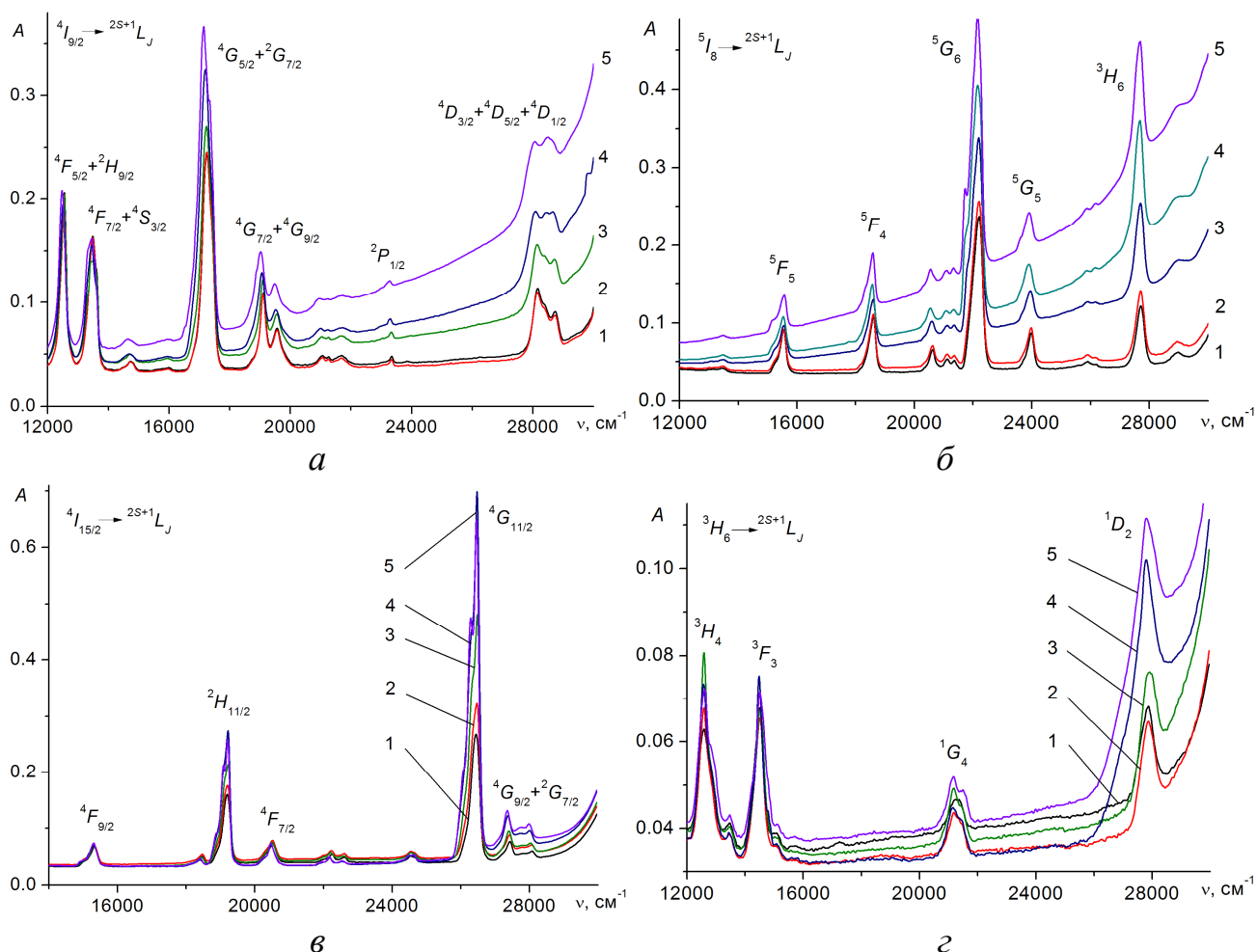

Рисунок 7 – ЕСП систем Ln(III):меасас = 1:4 (а – Nd(III), рН_В = 3,21 (1), 4,17 (2), 5,34 (3), 6,74 (4), 7,20 (5); б – Ho(III), рН_В = 3,29 (1), 4,02 (2), 5,21 (3), 6,59 (4), 7,43 (5); в – Er(III), рН_В = 3,18 (1), 4,50 (2), 5,44 (3), 6,70 (4), 8,03 (5); г – Tm(III), рН_В = 2,92 (1), 4,38 (2), 5,49 (3), 6,62 (4), 7,83 (5); C_{Ln(III)} = 0,02 моль/л).

При підвищенні рН в ЕСП систем Ln(III) – меасас спостерігається зміщення максимумів смуг всіх $4f$ -переходів, а також зростання інтенсивності псевдоквадрупольних (надчутливих) переходів іонів Ln(III), що вказує на утворення в розчинах комплексів Ln(меасас)_{*n*}. За даними ЕСП для кожного лантаніду побудовано залежності сил осциляторів $P_{\text{НЧП}}$ від рН_В (рис. 8, а), аналіз яких показує, що комплексоутворення іонів Ln(III) з меасас розпочинається при рН_В > 4, а найбільша інтенсивність переходів спостерігається у діапазоні 6–9 в залежності від лантаніду, причому зі зростанням порядкового номеру елемента максимальне світлопоглинання досягається при нижчих значеннях рН_В. Це означає, що для важчих лантанідів процес утворення комплексів протікає у більш кислому середовищі, що узгоджується з діаграмами розподілу комплексних форм у системах Ln(III) – меасас, побудованими на основі рН-потенціометричних даних (рис. 4, з–е).

Склад комплексів Ln(меасас)_{*n*} визначено за методом молярних відношень при постійній концентрації Ln(III) і змінній концентрації ліганду при рН_В = 8, за якого для всіх досліджених металів спостерігається максимальне світлопоглинання. Стехіометричне співвідношення метал:ліганд, знайдене таким чином, дорівнює 1:3 (рис. 8, б), що узгоджується з результатами рН-потенціометричного титрування.

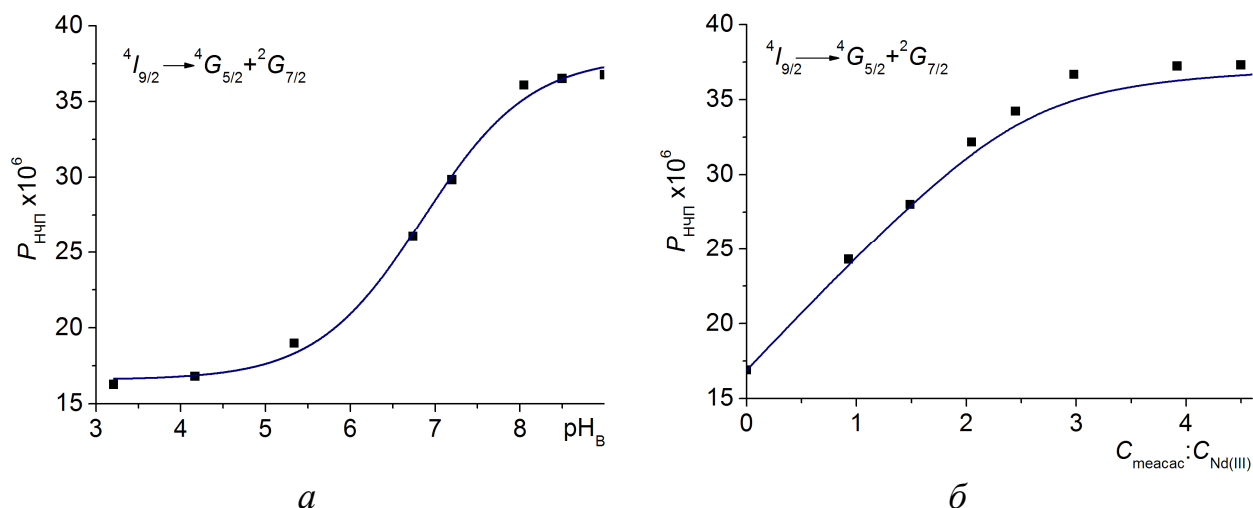

Рисунок 8 – Залежність інтенсивності смуг НЧП у системі Nd(III) – меасас: *a* – від pH_B ($C_{\text{Nd(III)}} = 0,02$ моль/л, $C_{\text{меасас}} = 0,08$ моль/л); *б* – від співвідношення загальних концентрацій ліганду і металу ($C_{\text{Nd(III)}} = 0,02$ моль/л, $\text{pH}_B = 8$).

В ЕСП *трис*-комплексів з усіма дослідженими лігандами, окрім зростання сил осциляторів НЧП (рис. 9), спостерігається також нефелоксетичне зміщення смуг $4f$ -переходів у порівнянні з їх положенням у спектрах відповідних аква-іонів. Значення нефелоксетичного відношення β і параметру ковалентності δ (табл. 3) зростають у ряду $\text{асас} < \text{меасас} < \text{етасас}$ зі зростанням поляризованості β -дикарбонільних аніонів, що узгоджується з сучасними уявленнями на природу нефелоксетичного ефекту, згідно з якими це явище зумовлено поляризуючою дією ліганду на $4f$ -електрони іона Ln(III).

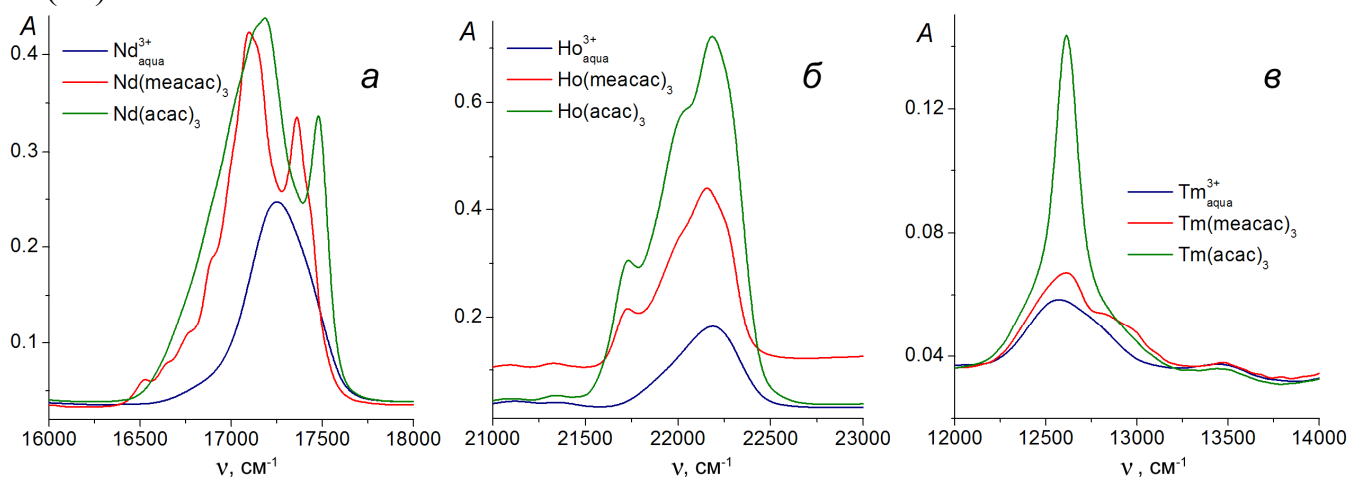

Рисунок 9 – Фрагменти ЕСП аква-іонів Ln(III), комплексів $\text{Ln}(\text{меасас})_3$ і $\text{Ln}(\text{асас})_3$: *a* – Nd(III), перехід ${}^4I_{9/2} \rightarrow {}^4G_{5/2} + {}^2G_{7/2}$; *б* – Ho(III), перехід ${}^5I_8 \rightarrow {}^5G_6$; *в* – Tm(III), перехід ${}^3H_6 \rightarrow {}^3H_4$; $C_{\text{Ln(III)}} = 0,02$ моль/л.

Таблиця 3 – Розраховані значення нефелоксетичного відношення β і параметру ковалентності δ для *трис*-комплексів Ln(III)

Ln(III)	β			$\delta, \%$		
	Ln(acac) ₃	Ln(meacac) ₃	Ln(etacac) ₃	Ln(acac) ₃	Ln(meacac) ₃	Ln(etacac) ₃
Nd	0,9927	0,9905	0,9895	0,74	0,96	1,06
Ho	1,0127	1,0090	1,0051	-1,25	-0,89	-0,51
Tm	1,0044	1,0010	0,9982	-0,44	-0,10	0,18

Для *трис*-комплексів Nd(III) значення координаційного числа (КЧ) центрального іона було визначено на підставі енергії переходу ${}^4I_{9/2} \rightarrow {}^2P_{1/2}$ за допомогою відповідних кореляційних діаграм, наявних у літературі. Максимум смуги переходу ${}^4I_{9/2} \rightarrow {}^2P_{1/2}$ в ЕСП спостерігається при 23230 см^{-1} для Nd(acac)₃ і при 23190 см^{-1} для Nd(meacac)₃ та Nd(etacac)₃, що вказує на КЧ = 8. Таким чином, незалежно від ліганду *трис*-комплекси неодиму сольватовано двома молекулами розчинника (води або етанолу), оскільки 3 бідентатні β-дикарбонільні аніони займають 6 місць у внутрішній сфері іона Nd(III).

Для Nd(meacac)₃ і Nd(etacac)₃ картина розщеплення смуг *4f*-переходів в ЕСП високої роздільної здатності (рис. 10) ідентична, що свідчить про однакове координаційне оточення іона неодиму в цих комплексах. В ЕСП Nd(acac)₃ загальний вигляд спектру змінюється: спостерігається менша кількість компонент розщеплення порівняно зі спектрами β-кетоестератів Nd(III), що вказує на вищу симетрію ацетилацетонатного комплексу. В той же час, для всіх досліджених β-дикарбонільних комплексів Nd(III) притаманна некубічна симетрія.

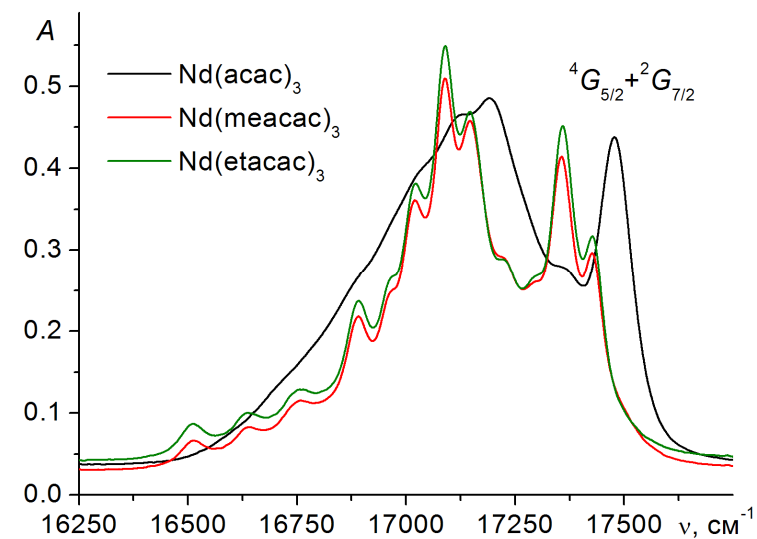

Рисунок 10 – Фрагмент ЕСП високої роздільної здатності *трис*-комплексів Nd(III).

У випадку комплексів Ln(III) з alacac максимальне значення функції утворення не перевищує ~1,8, що свідчить про утворення лише катіонних *моно*- і *біс*-комплексів. Існування у водно-діоксанових розчинах *трис*-комплексів Ln(III) з alacac не зафіксовано. Стійкість Ln(alacac)²⁺ і Ln(alacac)₂⁺ (табл. 4) загалом зростає при зменшенні іонних радіусів Ln(III), однак залежності $\lg k_n$ від z/r не є монотонними, а мають вигляд кривої з двома максимумами і мінімумом на Gd(III), що пояснюється наявністю енергії стабілізації кристалічним полем.

П'ятий розділ присвячено дослідженню взаємного впливу металу та ліганду на будову та властивості координаційних сполук Ln(III) з β-кетоестерами та *trhpd* у твердому стані.

Вивчення процесів термодеструкції β-кетоестератів проводили на прикладі гідроксокомплексів LaL₂OH·H₂O (L = meacac, etacac, alacac) та змішанолігандних комплексів La(meacac)₂NO₃·2CH₃OH і La(meacac)₂(ac)·CH₃OH методом

Таблиця 4 – Логарифми констант утворення $\lg k_n$ комплексів Ln(III) з alacac ($\mu = 0,1$ моль/л (KCl), $t = 22 \pm 1$ °C, похибка визначення $\pm 0,05$)

Ln(III)	$\lg k_1$	$\lg k_2$
La	8,67	7,51
Pr	8,80	7,83
Nd	8,84	7,93
Sm	8,90	8,08
Gd	8,87	7,97
Ho	8,90	8,21
Er	8,94	8,26
Tm	8,95	8,32
Yb	8,94	8,32
Lu	8,94	8,33

термогравіметричного аналізу з мас-спектрометричним детектуванням газоподібних продуктів розкладу (TGA-MS). Дегідратація гідрсокомплексів La(III) відбувається в інтервалі температур 110–190 °С і супроводжується видаленням однієї координованої молекули води. При цьому в мас-спектрах продуктів розкладу домінують сигнали іонів з $m/z = 18$ (H_2O^+) і 17 (OH^+). Піроліз змішанолігандних комплексів розпочинається у діапазоні температур 60–100 °С з відщеплення метанолу: однієї молекули у випадку $\text{La}(\text{meacac})_2(\text{ac})\cdot\text{CH}_3\text{OH}$ і двох – у випадку $\text{La}(\text{meacac})_2\text{NO}_3\cdot 2\text{CH}_3\text{OH}$. При цьому в мас-спектрах спостерігаються сигнали продуктів фрагментації CH_3OH : CH_2OH^+ , CH_2O^+ , CHO^+ і CH_3^+ . У випадку нітратного комплексу процес деструкції супроводжується частковим окисненням метанолу до вуглекислого газу за рахунок відновлення нітрат-аніона до оксиду азоту(IV). Подальше зростання температури до 300–400 °С призводить до деструкції органічної частини комплексів. Основними газоподібними продуктами піролізу є низькомолекулярні кисневмісні органічні сполуки, CO_2 та вода (табл. 5).

Таблиця 5 – Сольватний склад та термічна стійкість β -кетоестератів La(III)

Комплекс	Десольватація			Сольватний склад
	Δt , °С	Δm , %		
		Експ.	Теор.	
$\text{La}(\text{meacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$	120–180	3,7	4,5	1 моль H_2O
$\text{La}(\text{etacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$	120–190	4,7	4,2	1 моль H_2O
$\text{La}(\text{alacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$	110–160	4,1	3,9	1 моль H_2O
$\text{La}(\text{meacac})_2\text{NO}_3\cdot 2\text{CH}_3\text{OH}$	60–100	14,3	12,9	2 моль CH_3OH
$\text{La}(\text{meacac})_2(\text{ac})\cdot\text{CH}_3\text{OH}$	60–100	5,1	7,0	1 моль CH_3OH
Комплекс	Деструкція органічної частини			
	Δt , °С	Основні продукти розкладу		
$\text{La}(\text{meacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$	200–300	CH_2O , CH_3COH , $(\text{CH}_3)_2\text{CO}$, CO_2 , H_2O		
$\text{La}(\text{etacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$	150–350	$\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$, $\text{CH}_3\text{C}(\text{O})\text{C}_2\text{H}_5$, CO_2 , H_2O		
$\text{La}(\text{alacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$	150–400	CH_3COH , $(\text{CH}_3)_2\text{CO}$, CO_2 , H_2O		
$\text{La}(\text{meacac})_2\text{NO}_3\cdot 2\text{CH}_3\text{OH}$	150–300	CH_2O , CH_3COH , $(\text{CH}_3)_2\text{CO}$, CO_2 , NO_2 , H_2O		
$\text{La}(\text{meacac})_2(\text{ac})\cdot\text{CH}_3\text{OH}$	150–400	CH_2O , CH_3COH , $(\text{CH}_3)_2\text{CO}$, CO_2 , H_2O		

При температурах ~ 500 °С всі досліджені комплекси La(III) повністю розкладаються з утворенням $\text{La}_2\text{O}_2\text{CO}_3$, що встановлено за ІЧ-спектрами твердих залишків піролізу, які подібні до описаних у літературі спектрів оксокарбонатів рідкісноземельних елементів. При подальшому нагріванні зразків до 850 °С відбувається поступовий розклад $\text{La}_2\text{O}_2\text{CO}_3$ до La_2O_3 з виділенням CO_2 .

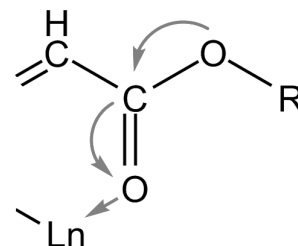
Гідратний склад та термічну стійкість координаційних сполук $\text{Ln}(\text{mphpd})_3\cdot 2\text{H}_2\text{O}$ досліджували методом диференціального термічного аналізу. Дегідратація комплексів відбувається в інтервалі температур 80–150 °С і супроводжується слабким ендоефектом при 120–130 °С. Втрата маси, що при цьому спостерігається, відповідає відщепленню двох координованих молекул води. При температурах вище 150 °С розпочинається розклад органічної частини молекул комплексів, який супроводжується рядом ендо- та екзоефектів, що зумовлені поступовим відщепленням фрагментів органічного ліганду та структурними перебудовами в твердому продукті розкладу відповідно.

Вплив іона Ln(III) на будову комплексів досліджували методом ІЧ-спектроскопії на прикладі гідроксокомплексів La(III) , Gd(III) і Lu(III) з meacac , etacac і alacac . Оскільки у літературі відсутня детальна інформація щодо теоретичного аналізу коливальних спектрів координаційних сполук рідкісноземельних елементів з β -кетоестерами, для віднесення смуг, зумовлених коливаннями лігандів, у наближенні $\text{PBE0/ECRP46(60)MWB+DZV(d,p)}$ проведено нормально-координатний аналіз модельних *моно*-лігандних комплексів LnL(OH)_2 ($\text{Ln} = \text{La, Lu}$; $\text{L} = \text{acac, meacac, etacac, alacac}$).

В ІЧ-спектрах усіх β -кетоестератних комплексів у діапазоні $1500\text{--}1650\text{ cm}^{-1}$ спостерігаються дві інтенсивні смуги, які відповідають валентним коливанням $\nu_s(\text{C}=\text{O})$ та $\nu_{as}(\text{C}=\text{C})$ і свідчать про бідентатно-циклічну координацію лігандів. Обидві зазначені смуги розщеплені, що може бути зумовлено структурною нерівноцінністю окремих хелатних кілець. Барицентри смуг $\nu_s(\text{C}=\text{O})$ і $\nu_{as}(\text{C}=\text{C})$ зміщено у високочастотну область на $80\text{--}100\text{ cm}^{-1}$ у порівнянні з ІЧ-спектрами відповідних ацетилацетонатів лантанідів, що вказує на меншу величину спряження у β -кетоестератних хелатах.

На підставі нормально-координатного аналізу інтенсивну смугу в діапазоні $1250\text{--}1280\text{ cm}^{-1}$ віднесено до валентного коливання $\nu(\text{C-OR})$, де R – радикал алкоксильної групи. Ця смуга є чутливою до заміни іона металу: в ряду $\text{La} < \text{Gd} < \text{Lu}$ спостерігається зміщення її максимуму у високочастотну область на 29 (meacac), 13 (etacac) і 10 cm^{-1} (alacac), що зумовлено зростанням силової сталої $K_f(\text{C-OR})$ при збільшенні порядкового номера лантаніду. Одночасно з цим в ряду металів спостерігається зменшення K_f сусіднього формально подвійного зв'язку C=O . Таким чином, в ряду лантанідів величина π -електронної делокалізації в естерній C(O)O -групі лігандів зростає. Це можна пояснити посиленням поляризуючої дії катіона Ln(III) при зменшенні його іонного радіуса, що призводить до перерозподілу електронної густини в молекулах комплексів за наведеною схемою.

В ІЧ-спектрах комплексів з meacac при $\sim 970\text{ cm}^{-1}$ спостерігається деформаційне коливання Ln-O-H , характерне для гідроксокомплексів металів. Його частота зростає на 10 cm^{-1} при збільшенні маси іона Ln(III) в ряду $\text{La} < \text{Gd} < \text{Lu}$. У спектрах гідроксокомплексів etacac та alacac це коливання маскується більш інтенсивними смугами $\nu(\text{C-O})$ β -кетоестератних лігандів.

В ІЧ-спектрах $\text{La(meacac)}_2\text{NO}_3 \cdot 2\text{CH}_3\text{OH}$ та $\text{La(meacac)}_2(\text{ac}) \cdot \text{CH}_3\text{OH}$ відсутня смуга $\delta(\text{La-O-H})$, а натомість присутні смуги характеристичних валентних коливань координованих аніонів NO_3^- ($1000\text{--}1400\text{ cm}^{-1}$) і CH_3COO^- ($1450\text{--}1550\text{ cm}^{-1}$). Різниця частот коливань $\nu(\text{NO}) - \nu_{as}(\text{NO}_2) = 188\text{ cm}^{-1}$ і $\nu_{as}(\text{COO}^-) - \nu_s(\text{COO}^-) = 91\text{ cm}^{-1}$ свідчить про хелатно-містковий спосіб координації нітрат- і ацетат-іонів. Це дозволяє зробити висновок про те, що розглянуті комплекси мають димерну (або олігомерну) будову і складаються з катіонних фрагментів $[\text{La(meacac)}_2]^+$, сполучених містковими аніонами NO_3^- або CH_3COO^- .

В ІЧ-спектрах координаційних сполук $\text{Ln(mphpd)}_3 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ найбільш інтенсивними є дві смуги поглинання у діапазоні $1350\text{--}1650\text{ cm}^{-1}$, зумовлені валентними коливаннями спряжених зв'язків $\text{C}=\text{O}$ і $\text{C}=\text{C}$ хелатного фрагменту.

Коливання $\nu(\text{C}=\text{C})$ ненасиченого ізопропенільного замісника спостерігається при $\sim 1680 \text{ см}^{-1}$ і вказує на те, що дані комплекси є мономерними сполуками.

У спектрах дифузного відбиття (СДВ) гідроксокомплексів La(III) і Lu(III) з теасас і етасас присутня широка безструктурна смуга з $\lambda_{\text{max}} \approx 255 \text{ нм}$, яку віднесено до K -хромофору спряженої системи $[\text{OCCCO}]$ хелатного фрагменту β -кетоестератного ліганду. При переході від La(III) до Lu(III) положення максимуму цієї смуги гіпсохромно зміщується на 4–5 нм, що можна пояснити збільшенням поляризуючої дії катіона Ln(III) . СДВ змішанолігандного комплексу $\text{La(теасас)}_2(\text{ас})\cdot\text{CH}_3\text{OH}$ подібний до спектру $\text{La(теасас)}_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$, оскільки ацетат-іон не поглинає світло з $\lambda > 230 \text{ нм}$. В СДВ $\text{La(теасас)}_2\text{NO}_3\cdot 2\text{CH}_3\text{OH}$ додатково спостерігається чітко виражене плече при 297 нм, зумовлене $n \rightarrow \pi^*$ переходом нітрат-іона. Для обох змішанолігандних комплексів максимум смуги $\pi \rightarrow \pi^*$ переходу координованого метилацетоацетату зміщується відносно його положення у спектрі $\text{La(теасас)}_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$: у випадку $\text{La(теасас)}_2(\text{ас})\cdot\text{CH}_3\text{OH}$ має місце незначне батохромне зміщення на 1 нм ($\lambda_{\text{max}} = 257 \text{ нм}$), а для нітратного комплексу спостерігається гіпсохромне зміщення на 5 нм ($\lambda_{\text{max}} = 251 \text{ нм}$).

Для визначення енергії збуджених станів β -кетоестератних лігандів було записано спектри люмінесценції гідроксо- і змішанолігандних комплексів La(III) . Спектри флуоресценції (рис. 11, а) складаються з широкої несиметричної смуги в діапазоні 375–650 нм, зумовленої переходом $S_1 \rightarrow S_0$. На підставі положення максимумів смуг можливо у першому наближенні оцінити вертикальну енергію ΔE відповідного випромінювального переходу. Для гідроксокомплексів теасас і етасас максимум смуги молекулярної флуоресценції знаходиться при $\lambda_{\text{max}} = 431 \text{ нм}$, тобто для обох β -кетоестератних лігандів незалежно від вуглеводневого радикалу алкоксильної групи $\Delta E(S_1 \rightarrow S_0) = 23200 \text{ см}^{-1}$.

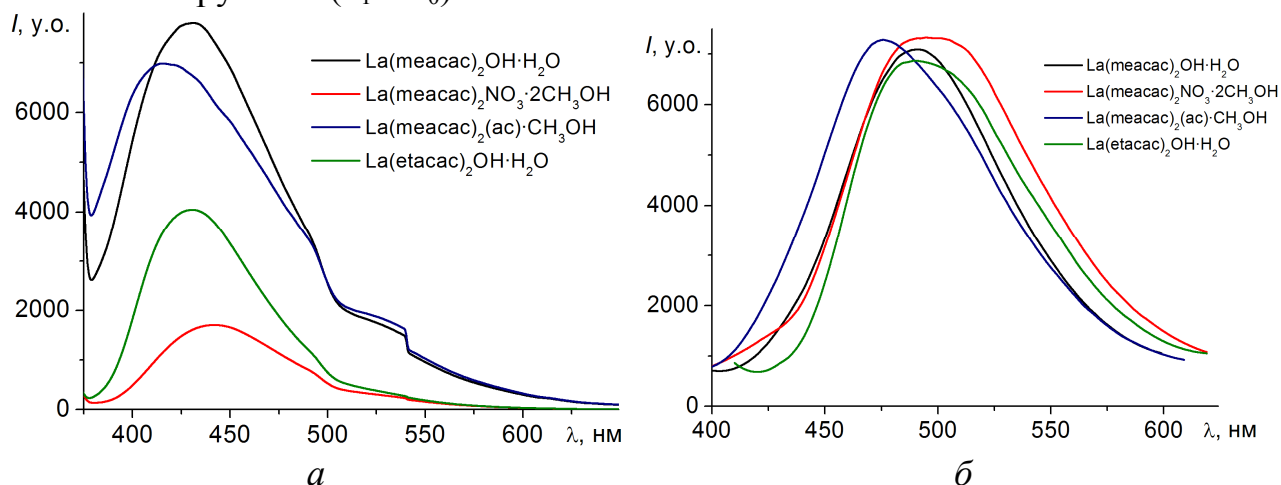

Рисунок 11 – Спектри люмінесценції β -кетоестератів La(III) : а – флуоресценція ($\lambda_{36} = 360 \text{ нм}$, $T = 298 \text{ К}$), б – фосфоресценція ($\lambda_{36} = 350\text{--}370 \text{ нм}$, $T = 77 \text{ К}$).

У спектрах флуоресценції змішанолігандних комплексів La(III) з теасас та нітрат- або ацетат-іонами максимум смуги зміщується у порівнянні зі спектром гідроксокомплексу, причому напрям та величина зміщення залежить від протиіона (табл. 6): у випадку $\text{La(теасас)}_2(\text{ас})\cdot\text{CH}_3\text{OH}$ спостерігається гіпсохромне зміщення на 16 нм, а у випадку $\text{La(теасас)}_2\text{NO}_3\cdot 2\text{CH}_3\text{OH}$ – батохромне зміщення на 11 нм.

Таблиця 6 – Положення максимуму смуги випромінювання у спектрах люмінесценції β -кетоестератів La(III)

Комплекс	Флуоресценція		Фосфоресценція	
	$\lambda_{\max}$, нм	$\nu_{\max}$, см^{-1}	$\lambda_{\max}$, нм	$\nu_{\max}$, см^{-1}
La(meacac) ₂ OH·H ₂ O	431	23200	491	20370
La(meacac) ₂ (ac)·CH ₃ OH	415	24100	476	21010
La(meacac) ₂ NO ₃ ·2CH ₃ OH	442	22620	495	20200
La(etacac) ₂ OH·H ₂ O	431	23200	490	20410

У спектрах фосфоресценції β -кетоестератів La(III) (рис. 11, б) присутня одна смуга в області 420–600 нм, яка відповідає переходу $T_1 \rightarrow S_0$. Вплив другого ліганду на положення смуги випромінювання у спектрах молекулярної фосфоресценції комплексів La(meacac)₂L аналогічний до того, що спостерігається у спектрах флуоресценції (табл. 6). Для гідроксокомплексів La(III) з meacac і etacac довжина хвилі максимуму смуги фосфоресценції практично співпадає ($\lambda_{\max} \approx 490$ нм), що відповідає вертикальній енергії $\Delta E(T_1 \rightarrow S_0) \approx 20400 \text{ см}^{-1}$. Цей результат вказує на те, що будова вуглеводневого ланцюга алкоксильної групи β -кетоестератного ліганду практично не впливає на величину енергії збудженого триплетного стану, локалізованого на органічному ліганді. Згідно з літературними даними, енергія T_1 -рівня trphpd на 500 см^{-1} менша і дорівнює $\sim 19900 \text{ см}^{-1}$. Таким чином, при переході від ненасиченого ароматичного β -дикетонату до аліфатичних насичених β -кетоестератів лантанідів спостерігається зростання енергії T_1 -стану ліганду.

4f-Люмінесцентні властивості синтезованих комплексів досліджували на прикладі сполук Pr(III), Tm(III), Nd(III) і Yb(III), спектри яких наведено на рис. 12.

Резонансний $^1G_4$ -рівень іона тулію (21300 см^{-1}) за енергією знаходиться на 900 см^{-1} вище, ніж триплетний рівень β -кетоестератних аніонів (20400 см^{-1}), що унеможливорює ефективне перенесення енергії електронного збудження з органічного ліганду на іон металу. Внаслідок цього спектр люмінесценції комплексу Tm(etacac)₂OH·H₂O (рис. 12, а) представляє собою суперпозицію широкої смуги лігандної флуоресценції з $\lambda_{\max} = 433$ нм і вузької та менш інтенсивної смуги переходу $^1G_4 \rightarrow ^3H_6$ іона Tm(III) з $\lambda_{\max} = 481$ нм. Час життя 4f-люмінесценції тулію досить короткий ($\tau = 1,69$ нс), що відображається у невеликому квантовому виході 4f-люмінесценції, який становить 0,026 %. Крива затухання люмінесценції комплексу має моноекспоненційний характер, що вказує на наявність в ньому одного випромінюючого центру.

В координаційних сполуках празеодиму випромінювання може відбуватися з двох резонансних рівнів: $^3P_0$ (20750 см^{-1}) і $^1D_2$ (16850 см^{-1}), однак енергія T_1 -стану trphpd (19900 см^{-1}) менша, ніж енергія $^3P_0$ -рівня, тому найінтенсивнішою у спектрі люмінесценції Pr(trphpd)₃·2H₂O (рис. 12, б) є смуга переходу $^1D_2 \rightarrow ^3H_4$ ($\lambda_{\max} = 607,5$ нм), а інтенсивність переходів $^3P_0 \rightarrow ^3F_2$ ($\lambda_{\max} = 645,5$ нм) і $^3P_0 \rightarrow ^3H_4$ ($\lambda_{\max} \approx 492$ нм) значно менша.

У спектрі люмінесценції комплексу Nd(etacac)₂OH·H₂O (рис. 12, в) у ближній ІЧ-області (850–1400 нм) спостерігаються три характеристичні для іона Nd(III) смуги, що відповідають переходам з резонансного $^4F_{3/2}$ на мультиплети основного рівня ^4I_J ($J = 9/2, 11/2, 13/2$). Відносні інтегральні інтенсивності смуг дорівнюють

0,36, 0,59 і 0,05 відповідно. Перехід ${}^4F_{3/2} \rightarrow {}^4I_{9/2}$ розщеплений на дві основні компоненти з максимумами при 879 і 903 нм, а піки двох інших переходів знаходяться при 1066 (${}^4F_{3/2} \rightarrow {}^4I_{11/2}$) і 1336 нм (${}^4F_{3/2} \rightarrow {}^4I_{13/2}$).

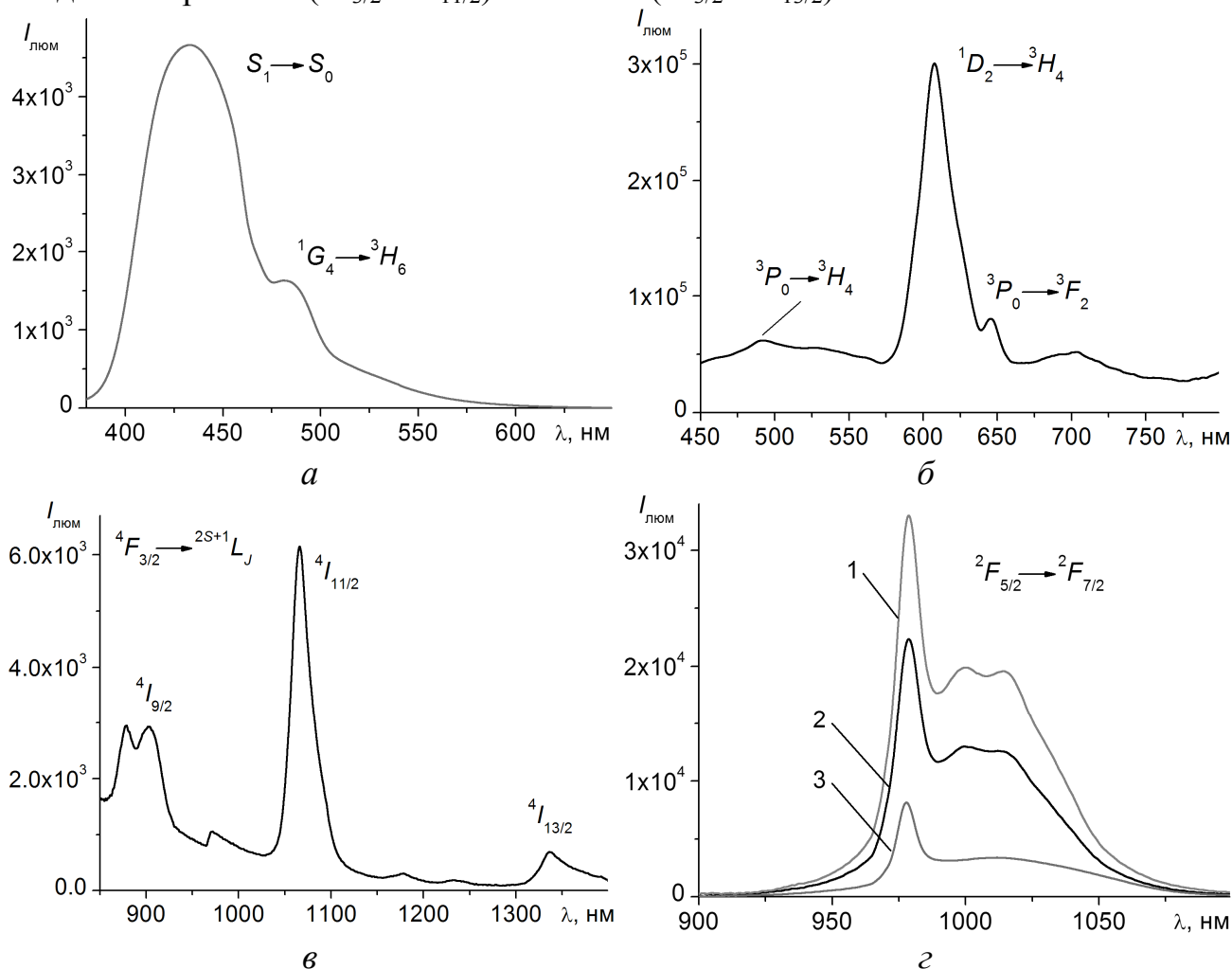

Рисунок 12 – Спектри люмінесценції комплексів у твердому стані при 298 К: *a* – $\text{Tm}(\text{etacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$ ($\lambda_{36.} = 360$ нм); *б* – $\text{Pr}(\text{mrhpdp})_3\cdot 2\text{H}_2\text{O}$ ($\lambda_{36.} = 364$ нм); *в* – $\text{Nd}(\text{etacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$ ($\lambda_{36.} = 358$ нм); *г* – $\text{Yb}(\text{etacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$ (1), $\text{Yb}(\text{meacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$ (2), $\lambda_{36.} = 308$ нм, $\text{Yb}(\text{mrhpdp})_3\cdot 2\text{H}_2\text{O}$ (3), $\lambda_{36.} = 358$ нм.

У спектрах люмінесценції координаційних сполук $\text{Yb}(\text{III})$ з β -кетоестерами та mrhpdp (рис. 12, *г*) у діапазоні 925–1075 нм присутня смуга переходу ${}^2F_{5/2} \rightarrow {}^2F_{7/2}$ з максимумом при 979 (комплекси з meacac і etacac) або 978 нм ($\text{Yb}(\text{mrhpdp})_3\cdot 2\text{H}_2\text{O}$). Знайдені величини квантового виходу зменшуються в ряду $\text{Yb}(\text{etacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O} > \text{Yb}(\text{meacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O} > \text{Yb}(\text{mrhpdp})_3\cdot 2\text{H}_2\text{O}$ і становлять 0,103 %, 0,069 % і 0,022 % відповідно, що вказує на більш жорстку структуру β -кетоестератів у порівнянні з β -дикетонатами.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено важливе наукове завдання щодо встановлення кореляцій між складом, стійкістю та властивостями β -кетоестератів та β -дикетонатів лантанідів у залежності від природи замісників при хелатному фрагменті β -дикарбонільного ліганду та електронної будови іонів $\text{Ln}(\text{III})$.

1. Досліджено комплексоутворення іонів Ln(III) з алифатичними β-кетоестерами та ацетилацетоном у водно-органічних розчинах. Показано, що іони Ln(III) з ацетилацетоном, метил- і етилацетоацетатом при підвищенні рН утворюють *моно-*, *біс-* і *трис-*комплекси, для яких розраховано логарифми ступінчастих констант утворення $\lg k_n$ ($n = 1 \div 3$). Незалежно від ліганду стійкість відповідних комплексних форм LnL_n зростає зі збільшенням порядкового номера металу, що зумовлено зменшенням іонних радіусів лантанідів внаслідок лантанідного стиснення.

2. Показано, що вищі значення $\lg k_n$ для комплексів Ln(III) з β-кетоестерами порівняно з відповідними ацетилацетонатами зумовлені більшим внеском ковалентної складової в зв'язок метал–ліганд за рахунок більшої поляризованості β-кетоестератних аніонів. Константи утворення лантанідних комплексів однакового складу з метил- і етилацетоацетатом близькі, що зумовлено незначним впливом вуглеводневого ланцюга алкоксильного замісника ліганду на розподіл електронної густини у хелатному фрагменті [OCCCO] і узгоджується з результатами проведених квантово-хімічних розрахунків.

3. Вперше досліджено комплексоутворення в системах Ln(III) – алілацетоацетат у змішаному розчиннику діоксан : вода : етилацетат та встановлено існування лише катіонних *моно-* і *біс-*комплексів незалежно від природи лантаніду. Утворення *трис-*комплексів $\text{Ln}(\text{alacac})_3$ не відбувається внаслідок стеричних ускладнень, зумовлених наявністю в молекулі ліганду довгого алільного ланцюга.

4. Розроблено методики синтезу та синтезовано у твердому стані 19 комплексів Ln(III) з алифатичними β-кетоестерами загальної формули $\text{LnL}_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$ / $\text{LnL}_2\text{X}\cdot n\text{CH}_3\text{OH}$ ($\text{Ln} = \text{La} - \text{Lu}$; $\text{L} = \text{meacac}$, etacac , alacac ; $\text{X} = \text{NO}_3$, CH_3COO ; $n = 1, 2$) та 3 комплекси з метакрилацетофеноном $\text{Ln}(\text{mphpd})_3\cdot 2\text{H}_2\text{O}$ ($\text{Ln} = \text{Pr}$, Ho , Yb), 15 з яких одержано вперше. Методами СДВ, ІЧ-спектроскопії, TGA-MS встановлено їх склад, будову і термічні характеристики та доведено, що:

- в комплексах β-дикарбонільні ліганди координовані до іонів Ln(III) бідентатно-циклічно, а змішанолігандні комплекси $\text{La}(\text{meacac})_2\text{NO}_3\cdot 2\text{CH}_3\text{OH}$ і $\text{La}(\text{meacac})_2(\text{ac})\cdot\text{CH}_3\text{OH}$ мають олігомерну будову і складаються з катіонних фрагментів $[\text{La}(\text{meacac})_2]^+$, сполучених містковими нітрат- або ацетат-аніонами;
- основними газоподібними продуктами термолізу β-кетоестератів є низькомолекулярні кисневмісні органічні сполуки (формальдегід, ацетальдегід, ацетон, етанол), CO_2 та вода, а кінцевими твердими продуктами розкладу в залежності від температури є оксокарбонат $\text{La}_2\text{O}_2\text{CO}_3$ ($t \approx 500$ °C) або оксид La_2O_3 ($t \approx 850$ °C).

5. Вперше у наближенні PBE0/ECRP46(60)MWB+DZV(d,p) проведено розрахунок форм та частот нормальних коливань *моно-*лігандних β-кетоестератів $\text{LnL}(\text{OH})_2$. Встановлено, що ступінь π-електронної делокалізації в хелатних фрагментах [OCCCO] комплексів Ln(III) з β-кетоестерами менший, ніж у відповідних ацетилацетонатах, при цьому при збільшенні порядкового номера Ln(III) спостерігається зменшення величини спряження в хелатних фрагментах β-кетоестератів та її зростання в естерній групі лігандів внаслідок посилення полярируючої дії центрального іона при зменшенні його радіуса.

6. Встановлено, що незалежно від природи ліганду металокомплекси Pr(III), Nd(III), Yb(III) проявляють ефективну 4f-люмінесценцію у видимій та ІЧ-області спектру. Доведено, що:

- для Yb(III) інтенсивність люмінесценції вища в комплексах з β-кетоестерами;
- в комплексах Tm(III) внаслідок вищої енергії резонансного $^1G_4$ -рівня порівняно з триплетним рівнем β-кетоестератних аніонів перенесення енергії електронного збудження з органічного ліганду на іон металу неефективне;
- у спектрах флуоресценції та фосфоресценції змішанолігандних комплексів La(III) спостерігається гіпсо- або батохромний зсув смуги молекулярної люмінесценції порівняно зі спектром $\text{La}(\text{meacac})_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O}$, що свідчить про вплив додаткового ліганду на розподіл електронної густини в β-кетоестератному аніоні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. **Міщенко А.М.** Комплекси гольмію(III) з ненасиченими β-дикетонами та металополімери на їх основі / А.М. Міщенко, О.С. Бережницька, О.К. Трунова // Укр. хім. журн. – 2013. – Т. 79. – № 10. – С. 80–86. (*Особистий внесок здобувача*: синтез комплексів, участь в обробці результатів експерименту, розрахунок спектральних характеристик комплексів, участь у підготовці рукопису статті).
2. **Mishchenko A.** Novel ytterbium(III) β-diketonate with unsaturated substituent as a precursor of NIR-emitting materials / A. Mishchenko, A. Berezhnytska, E. Trunova, I. Savchenko // Mol. Cryst. Liq. Cryst. – 2014. – V. 590. – P. 66–72. (*Особистий внесок здобувача*: синтез комплексів, участь в обробці результатів експерименту, участь у підготовці рукопису статті).
3. **Mishchenko A.M.** Tendency of the nephelauxetic effect to vary in a series of lanthanide complexes with allyl acetoacetate / A.M. Mishchenko, E.K. Trunova, A.S. Berezhnytskaya, A.A. Rogovtsov // J. Appl. Spectrosc. – 2015. – V. 81. – P. 905–911. (*Особистий внесок здобувача*: дослідження процесів комплексоутворення та узагальнення їх результатів, розрахунок спектральних характеристик комплексів, підготовка рукопису статті).
4. Savchenko I. New nanosized systems of polymer metal complexes based β-diketones and lanthanides for electroluminescent devices // Nanoplasmonics, nano-optics, nanocomposites, and surface studies. Selected proceedings of the second FP7 conference and the third international summer school nanotechnology: from fundamental research to innovations, August 23-30, 2014, Yaremche-Lviv, Ukraine. Eds. O. Fesenko, L. Yatsenko / I. Savchenko, A. Berezhnytska, **A. Mishchenko**. – Springer International Publishing, 2015. – P. 433–443. (*Особистий внесок здобувача*: синтез комплексів, розрахунок спектральних характеристик комплексів).
5. **Міщенко А.М.** Напівемпіричний розрахунок будови таутомерних форм аліфатичних β-кетоестерів / А.М. Міщенко, О.К. Трунова // Укр. хім. журн. – 2015. – Т. 81. – № 10. – С. 73–80. (*Особистий внесок здобувача*: проведення квантово-хімічних розрахунків, обробка їх результатів, написання статті).
6. **Mishchenko A.M.** Lanthanide complexes with allyl acetoacetate in mixed water-organic media: formation, stability and bonding / A.M. Mishchenko, E.K. Trunova,

- A.S. Berezhnytska // J. Solution Chem. – 2015. – V. 44. – P. 2117–2128. (*Особистий внесок здобувача*: дослідження процесів комплексоутворення та узагальнення їх результатів, розрахунок спектральних характеристик комплексів, підготовка рукопису статті).
7. **Mishchenko A.M.** Nephelauxetic effect in the lanthanide complexes with methyl acetoacetate / A.M. Mishchenko, E.K. Trunova // Spectrosc. Lett. – 2016. – Vol. 49. – P. 619–625. (*Особистий внесок здобувача*: дослідження процесів комплексоутворення та узагальнення їх результатів, розрахунок спектральних характеристик комплексів, написання статті).
  8. **Міщенко А.М.** Комплексоутворення іонів лантанідів з метилацетоацетатом у водно-етанольному розчині / А.М. Міщенко, О.К. Трунова // Укр. хим. журн. – 2017. – Т. 83. – № 9. – С. 11–21. (*Особистий внесок здобувача*: дослідження процесів комплексоутворення та узагальнення їх результатів, розрахунок спектральних характеристик комплексів, написання статті).
  9. **Mishchenko A.M.**, Berezhnytska O.S., Trunova O.K. Novel ytterbium(III) β -diketonates as a precursors of NIR-emitting materials / A.M. Mishchenko, O.S. Berezhnytska, O.K. Trunova // Abstracts of 9th International Conference on Electronic Processes in Organic Materials (May 20–24, 2013, Lviv, Ukraine). – P. 139–140.
  10. **Міщенко А.М.** Комплексоутворення іонів лантанідів з алілацетоацетатом у водних розчинах / А.М. Міщенко, О.С. Бережницька, О.К. Трунова // Хімічні проблеми сьогодення: тези доповідей VIII Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених з міжнародною участю (17–20 березня 2014 р., м. Донецьк). – С. 24.
  11. **Міщенко А.М.** Ковалентність зв'язку у лантанідних комплексах алілацетоацетату / А.М. Міщенко, О.К. Трунова, О.С. Бережницька // Збірка тез доповідей V Міжнародної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених з хімії та хімічної технології (9–11 квітня 2014 р., м. Київ). – С. 41.
  12. **Міщенко А.М.** Поляризаційний внесок у зв'язок метал-ліганд в лантанідних комплексах алілацетоацетату / А.М. Міщенко, О.К. Трунова, О.С. Бережницька, О.О. Роговцов // XIX Українська конференція з неорганічної хімії за участю закордонних учених: тези доповідей (7–11 вересня 2014 року, м. Одеса). – С. 57.
  13. **Міщенко А.М.** Нормально-координатний аналіз метилацетоацетату / А.М. Міщенко, О.К. Трунова // Хімічні проблеми сьогодення: збірник тез доповідей IX Української наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених з міжнародною участю (29–30 березня 2016 р., м. Вінниця). – С. 39.
  14. **Міщенко А.М.** Вплив іона металу та ліганду на стійкість β -дикарбонільних комплексів лантанідів у розчині / А.М. Міщенко, О.К. Трунова // Наукова конференція молодих учених ІЗНХ ім. В.І. Вернадського НАН України (17–18 листопада 2016 року): збірник тез доповідей. – Київ, 2016. – С. 11.
  15. **Міщенко А.М.** Дослідження комплексу La(III) з метилацетоацетатом // Проблеми та досягнення сучасної хімії: Збірник тез доповідей XIX Наукової молодіжної конференції (м. Одеса, 26–28 квітня 2017 року). – С. 77.
  16. **Mishchenko A.M.**, Trunova E.K., Berezhnytska A.S., Smola S.S. NIR-emitting Yb(III) and Nd(III) complexes with alkyl esters of acetoacetic acid / A.M. Mishchenko, E.K. Trunova, A.S. Berezhnytska, S.S. Smola // Abstracts of 11th

International Conference on Electronic Processes in Organic Materials (May 21–25, 2018, Ivano-Frankivsk, Ukraine). – P. 180.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. **Мищенко А.М.** Неемпіричне дослідження будови та спектральних характеристик таутомерів метилацетоацетату // Укр. хим. журн. – 2016. – Т. 82. – № 5. – С. 15–28.
2. **Мищенко А.М.** Радиальные интегралы перекрывания и ковалентность связи в комплексах лантаноидов с О-донорными лигандами / **А.М. Мищенко**, Е.К. Трунова, А.С. Бережницкая // Свиридовские чтения. – 2016. – Вып. 12. – С. 96–102. (*Особистий внесок здобувача*: проведення квантово-хімічних розрахунків, обробка їх результатів, написання статті).

АНОТАЦІЯ

Мищенко А.М. Вплив природи замісників та електронної будови металу на склад, стійкість та властивості β-дикарбонільних комплексів лантанідів.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата хімічних наук за спеціальністю 02.00.01 – неорганічна хімія. – Інститут загальної та неорганічної хімії ім. В.І. Вернадського НАН України, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено синтезу та дослідженню комплексів лантанідів з β-кетоестерами та β-дикетонами і встановленню кореляцій між складом, стійкістю та властивостями одержаних сполук залежно від природи замісників у β-дикарбонільному ліганді та електронної будови іонів Ln(III).

Методом рН-потенціометрії та електронної спектроскопії поглинання досліджено комплексоутворення іонів Ln(III) з ацетилацетоном, метил-, етил- і алілацетоацетатом (31 система метал–ліганд, 21 з яких досліджено вперше) у водно-органічних розчинниках. Встановлено склад, стійкість, області існування та спектральні характеристики комплексів різного лігандного складу. Показано, що константи утворення β-кетоестератів Ln(III) вищі порівняно з відповідними ацетилацетонатами, що зумовлено більшим внеском ковалентної складової в зв'язок метал–ліганд за рахунок більшої поляризованості β-кетоестератних аніонів. Визначено стандартні теплоти реакцій утворення *моно*- і *біс*-комплексів La(III), Nd(III), Gd(III), Ho(III) і Lu(III) з метилацетоацетатом у розчині.

У твердому стані синтезовано 19 комплексів Ln(III) з аліфатичними β-кетоестерами загальної формули $\text{LnL}_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O} / \text{La}(\text{meacac})_2\text{X}\cdot n\text{CH}_3\text{OH}$ (L = meacac, etacac, alacac; X = NO₃, CH₃COO; n = 1, 2) та 3 комплекси з метакрилацетофеноном $\text{Ln}(\text{mphpd})_3\cdot 2\text{H}_2\text{O}$ (Ln = Pr, Ho, Yb), 15 з яких одержано вперше. Методами хімічного та термічного аналізу, ІЧ-спектроскопії, спектроскопії дифузного відбиття та люмінесцентної спектроскопії встановлено їх склад, будову, термічні і спектрально-люмінесцентні властивості.

Методом TGA-MS досліджено термодеструкцію комплексів La(III) з аліфатичними β-кетоестерами в інтервалі температур 25–900 °С в атмосфері гелію, встановлено основні газоподібні (низькомолекулярні альдегіди, кетони, спирти,

вуглекислий газ, вода) та тверді (оксокарбонат або оксид лантану) продукти піролізу.

У наближенні PBE0/ECRP46(60)MWB+DZV(d,p) вперше проведено нормально-координатний аналіз *моно*-комплексів La(III) і Lu(III) з метил-, етил- і алілацетоацетатом, на підставі якого виконано віднесення смуг коливань лігандів у експериментальних ІЧ-спектрах β -кетоестератів Ln(III) в діапазоні 400–1700 cm^{-1} . Показано, що величина спряження в хелатних циклах комплексів Ln(III) з β -кетоестерами менша, ніж в аналогічних β -дикетонатах. Встановлено, що в β -кетоестератах Ln(III) при збільшенні порядкового номера металу спостерігається зростання величини π -електронної делокалізації в естерній C(O)O-групі лігандів внаслідок посилення поляризуючої дії центрального іона.

Ключові слова: комплекси лантанідів, β -кетоестери, константи утворення, надчутливі переходи, люмінесценція, ІЧ-спектри, термічний аналіз.

АННОТАЦІЯ

Мищенко А.М. Влияние природы заместителей и электронного строения металла на состав, устойчивость и свойства β -дикарбонильных комплексов лантанидов.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата химических наук по специальности 02.00.01 – неорганическая химия. – Институт общей и неорганической химии им. В.И. Вернадского НАН Украины, Киев, 2018.

Диссертация посвящена синтезу и исследованию комплексов лантанидов с β -кетозэфирами и β -дикетонами и установлению корреляций между составом, устойчивостью и свойствами полученных соединений в зависимости от природы заместителей в β -дикарбонильном лиганде и электронного строения ионов Ln(III).

Методом рН-потенциометрии и электронной спектроскопии поглощения исследовано комплексообразование ионов Ln(III) с ацетилацетоном, метил-, этил- и аллилацетоацетатом (31 система металл–лиганд, 21 из которых исследована впервые) в водно-органических растворителях. Определены состав, устойчивость, области существования и спектральные характеристики комплексов разного лигандного состава. Показано, что β -кетозэстераты Ln(III) более устойчивы по сравнению с соответствующими ацетилацетонатами, что обусловлено большим вкладом ковалентной составляющей в связь металл–лиганд за счет большей поляризуемости β -кетозэстератных анионов. Определены стандартные теплоты реакций образования *моно*- и *бис*-комплексів La(III), Nd(III), Gd(III), Ho(III) и Lu(III) с метилацетоацетатом в растворе.

В твердом состоянии синтезированы 19 комплексов Ln(III) с алифатическими β -кетозэфирами общей формулы $\text{LnL}_2\text{OH}\cdot\text{H}_2\text{O} / \text{La}(\text{meacac})_2\text{X}\cdot n\text{CH}_3\text{OH}$ ($\text{L} = \text{meacac}$, etacac , alacac ; $\text{X} = \text{NO}_3$, CH_3COO ; $n = 1, 2$) и 3 комплекса с метакрилацетофеноном $\text{Ln}(\text{mphpd})_3\cdot 2\text{H}_2\text{O}$ ($\text{Ln} = \text{Pr}$, Ho , Yb), 15 из которых получены впервые. Методами химического и термического анализа, ИК-спектроскопии, спектроскопии диффузного отражения и люминесцентной спектроскопии установлены их состав, строение, термические и спектрально-люминесцентные свойства.

Методом TGA-MS исследована термодеструкция комплексов La(III) с алифатическими β -кетоефирами в интервале температур 25–900 °С в атмосфере гелия, определены основные газообразные (низкомолекулярные альдегиды, кетоны, спирты, углекислый газ, вода) и твердые (оксокарбонат или оксид лантана) продукты пиролиза.

В приближении PBE0/ECР46(60)MWB+DZV(d,p) впервые проведен нормально-координатный анализ *моно*-комплексов La(III) и Lu(III) с метил-, этил- и аллилацетоацетатом, на основании которого произведено отнесение полос колебаний лигандов в экспериментальных ИК-спектрах β -кетоестератов Ln(III) в диапазоне 400–1700 см⁻¹. Показано, что величина сопряжения в хелатных циклах комплексов Ln(III) с β -кетоефирами меньше, чем в аналогичных β -дикетонатах. Установлено, что в β -кетоестератах Ln(III) при увеличении порядкового номера металла наблюдается возрастание величины π -электронной делокализации в эфирной C(O)O-группе лигандов вследствие усиления поляризующего действия центрального иона.

Ключевые слова: комплексы лантанидов, β -кетоефиры, константы образования, сверхчувствительные переходы, люминесценция, ИК-спектры, термический анализ.

SUMMARY

Mishchenko A.M. Effect of substituents and electronic structure of metal on composition, stability and properties of the lanthanide β -dicarbonyl complexes.

Thesis for a candidate degree in the specialty 02.00.01 – inorganic chemistry. – V.I. Vernadsky Institute of General and Inorganic Chemistry of the NAS of Ukraine, Kiev, 2018.

The thesis is devoted to the synthesis and study of the lanthanide complexes with β -ketoesters and β -diketones and determination of correlations between composition, stability and properties of obtained compounds depending on the nature of substituents in the β -dicarbonyl ligand and the electronic structure of the Ln(III) ions.

The complexation of the Ln(III) ions with acetylacetone, methyl, ethyl and allyl acetoacetate in the mixed water-organic solvents (31 metal–ligand systems, among which 21 were considered for the first time) was studied by pH-potentiometry and absorption spectroscopy. Composition, stability, existence ranges and spectral characteristics of complexes with different ligand composition were determined. It was shown that the Ln(III) β -ketoesterates are more stable in comparison with corresponding acetylacetonates because of greater value of covalent contribution in the metal–ligand bond due to higher polarizability of the β -ketoesterate ligands. The standard heats of formation reactions of *mono*- and *bis*-complexes of La(III), Nd(III), Gd(III), Ho(III) and Lu(III) with methyl acetoacetate in solution are evaluated.

In the solid state 19 Ln(III) complexes with aliphatic β -ketoesters of general formula LnL₂OH·H₂O / La(meacac)₂X·nCH₃OH (L = meacac, etacac, alacac; X = NO₃, CH₃COO; n = 1, 2) and 3 complexes with methacrylacetophenone Ln(mphpd)₃·2H₂O (Ln = Pr, Ho, Yb), among which 15 were obtained for the first time, were synthesized. Their composition, structure, thermal and spectral-luminescent properties were determined by chemical and thermal analysis, IR, diffuse reflectance and luminescent spectroscopy.

Thermal destruction of the La(III) complexes with aliphatic β -ketoesters was studied by TGA-MS in the temperature range of 25–900 °C in the helium dynamic atmosphere. Main gaseous (low-molecular aldehydes, ketones, alcohols, carbon dioxide, water) and solid (lanthanum oxycarbonate or oxide) products of pyrolysis were identified.

Normal mode analysis of La(III) and Lu(III) *mono*-complexes with methyl, ethyl and allyl acetoacetate was performed at the PBE0/ECP46(60)MWB+DZV(d,p) level of theory. On the basis of its results band assignment of the ligand vibrations in the experimental IR spectra of the Ln(III) β -ketoesterates in the 400–1700 cm^{-1} region was made. It was shown that the degree of conjugation in the chelate rings of the Ln(III) complexes with β -ketoesters is lower in comparison with corresponding β -diketones. It was found that the value of π -electronic delocalization in the ligand esteric C(O)O group of the Ln(III) β -ketoesterates increases in the lanthanide series due to increase of polarization ability of the Ln(III) ion.

Keywords: lanthanide complexes, β -ketoesters, formation constants, hypersensitive transitions, luminescence, IR spectra, thermal analysis.